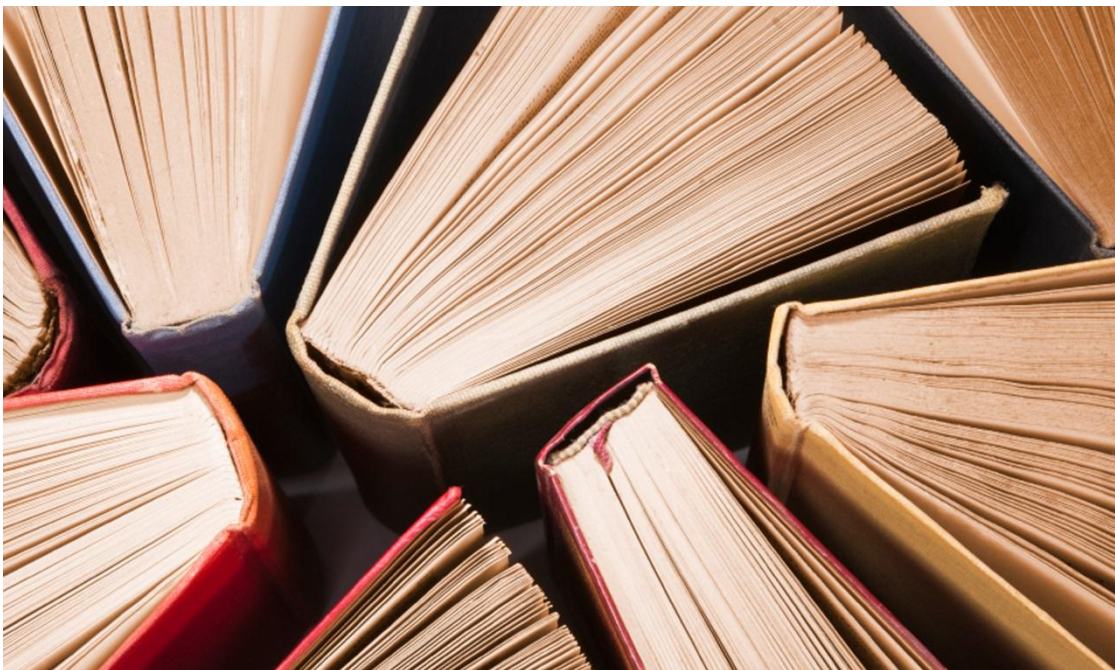

Til
Socialstyrelsen

Dokumenttype
Videnskortlægning

Dato
August 2016

**PULJEN TIL FREMME AF SAMARBEJDER
MELLEM KOMMUNER OG FRIVILLIGE
ORGANISATIONER
VIDEN OM RISIKO- OG BESKYTTELSSES-
FAKTORER FOR BØRN OG UNGE I UD-
SATTE FAMILIER**

ORGANISATIONER

VIDEN OM RISIKO- OG BESKYTTELSESFAKTORER FOR BØRN OG UNGE I UDSATTE FAMILIER

INDHOLD

1.	INDLEDNING	1
1.1	Videnskortlægningens fokus og afgrænsning	2
1.2	Læsevejledning	3
2.	METODEBESKRIVELSE	4
2.1	Tilrettelæggelse af videnskortlægningen	4
3.	SAMLET SYNTSE AF VIDENSKORTLÆGNINGEN	5
3.1	Tværgående sammenfatning af videnskortlægningen	8
4.	KERNEPROBLEMATIKKER OG MÅLGRUPPER	13
4.1	Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med misbrug	14
4.2	Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med psykiske vanskeligheder	21
4.3	Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med traumer	25
4.4	Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i socioøkonomisk og kulturelt marginaliserede familier	30
4.5	Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med kriminalitet	37
4.6	Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med vold	42
5.	DETALJERET METODEBESKRIVELSE	47
5.1	Søgestrategi for videnskortlægningen	47
5.2	Screening af litteratur	50
5.3	Overblik over studier og deres evidensstype	51
5.4	Kodning af studier	51
6.	REFERENCELISTE: INKLUDEREDE STUDIER	53

1. INDLEDNING

Med finansloven for 2014 blev der afsat 280 mio. kr. til det samlede initiativ Tidlig Indsats – Livslang Effekt, som skal sikre en tidlig og målrettet indsats over for børn og unge, der vokser op i udsatte familier. Initiativet har til formål at styrke kommunernes brug af forebyggende indsatser og at sætte fokus på udsatte børn og unges trivsel, udvikling og læring.

Tidlig Indsats – Livslang Effekt indeholder en række initiativer, herunder en pulje¹ til fremme af samarbejder mellem kommuner og frivillige organisationer på 30 mio. kr. Formålet med puljen er at styrke samarbejdet mellem kommuner og frivillige organisationer i forhold til indsatser over for børn og unge fra familier med sociale problemer, og som enten er udsatte eller i risiko for at blive det. Det er desuden et vigtigt mål med puljen at få dokumenteret viden om effekten af indsatserne og at bidrage til, at de indsatser, som viser sig virkningsfulde, forankres i kommunerne. Endelig har puljen til formål at udvide og kvalificere kommunernes forebyggende tilbudsvifte og øge kendskabet til de frivillige indsatser i lokalområderne.

Som led i puljen gennemfører Rambøll Management Consulting (herefter Rambøll) en opgave, der består i at opsamle og formidle resultater og yde processtøtte til de otte udvalgte projekter under puljen. Som en del af opgaven har Rambøll kortlagt viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer.

Formålet med kortlægningen af risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer, er at:

- Skabe et overblik over eksisterende viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer, der knytter sig specifikt til målgrupperne for de enkelte indsatser under puljen.
- Øge de frivillige organisationers viden om de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der knytter sig specifikt til målgruppen for deres indsats.
- Sikre en mere målrettet investering af puljens midler i indsatser, som kan skabe forandring for målgrupperne.
- Sikre, at processtøtten til og udviklingsarbejdet i de udvalgte projekter tager udgangspunkt i viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer for de konkrete målgrupper.

Resultaterne af videnskortlægningen er mundet ud i nærværende rapport, som formidler en syntese af eksisterende viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer i tilknytning til forskellige kerneproblematikker. Rapporten indeholder seks distinkte kerneproblematikkort, der omhandler:

- Børn og unge, der vokser op i familier med misbrug
- Børn og unge, der vokser op i familier med psykiske vanskeligheder
- Børn og unge, der vokser op i familier med traumer
- Børn og unge, der vokser op i socioøkonomisk og kulturelt marginaliserede familier
- Børn og unge, der vokser op i familier med kriminalitet
- Børn og unge, der vokser op i familier med vold.

For hver kerneproblematik udfoldes følgerikninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og virkningsfulde mekanismer. Hvert af problematikkortene er også udgivet i seks særskilte "publikationer", målrettet de enkelte projekter under puljen.

De seks kerneproblematikker er ikke udtømmende i forhold at definere social udsathed, men udgør en syntese af de inkluderede studier, som omhandler risiko- og beskyttelsesfaktorer for

¹ Puljen til fremme af samarbejder mellem kommuner og frivillige organisationer

børn og unge i udsatte familier. Børn og unge kan dermed være udsatte af andre årsager end ovenstående, eksempelvis ved at vokse op i familier med teenageforældre eller i familier hvor den ene eller begge forældre har mentale eller fysiske handicaps. Gældende er dog, at de seks kerneproblematikker, som indgår i videnskortlægningen, har udgjort hovedparten af de problematikker, de inkluderede studier har haft fokus på.

Samtidig "matcher" de seks kerneproblematikker i høj grad de målgrupper og sociale problemer, som de otte projekter under puljen til fremme af samarbejder mellem kommuner og frivillige organisationer målretter deres indsatser mod. Således har flere af projekterne børn og unge, der vokser op i familier med psykiske vanskeligheder som målgruppe, ligesom en række af projekterne har iværksat indsatser målrettet børn og unge, der vokser op i familier med traumer eller i socioøkonomiske og kulturelt marginaliserede familier.

1.1 Videnskortlægningens fokus og afgrænsning

Videnskortlægningen undersøger national og international viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer.

Ser vi på målgruppen for videnskortlægningen, er denne afgrænset til:

- Børn og unge op til 18 år, der vokser op i familier med forskellige typer af sociale problemer, og som enten er udsatte eller i risiko for at blive det. Det kan eksempelvis være børn og unge af misbrugere, forældre med psykiske vanskeligheder, flygtninge med traumer, marginaliserede etniske minoriteter, fængslede, voldsramte, selvmordsramte eller fattige.
- Børn og unge, som er udsatte af andre årsager end familiære, herunder personlige forhold (fx personlighedsforstyrrelse, kognitive vanskeligheder, lavt selvværd mv.) eller andre forhold i omgivelserne, er alene inddraget i videnskortlægningen, for så vidt disse børn og unge lever i familier med sociale problemer. Der ses således alene på personlige forhold, familiære forhold og andre forhold i omgivelserne, hvis disse udgør beskyttende faktorer eller risikofaktorer for forskellige delmålgrupper blandt børn og unge, som lever i familier med sociale problemer.

Undersøgelsesspørgsmålene, der har styret videnskortlægningen – og den efterfølgende kodning, vurdering og syntese af inkluderede studier, fremgår i boksen nedenfor.

Hovedspørgsmål 1: Hvilken viden findes der om risiko- og beskyttelsesfaktorer for trivsel, udvikling og læring blandt børn og unge, som lever i familier med sociale problemer?

- Med risikofaktorer menes de individuelle, familierelaterede eller faktorer i omgivelserne, som øger risikoen for, at et barn eller en ung udvikler problemer. Med beskyttelsesfaktorer menes forhold hos et barn eller i opvækstmiljøet, der reducerer sandsynligheden for en negativ udvikling hos barnet eller den unge, der er udsat eller i risiko for at blive det.

Hovedspørgsmål 2: Hvilke indsatser med deltagelse af frivillige organisationer og/eller i samarbejdet mellem kommunale myndigheder og frivillige organisationer har vist sig virkningsfulde i forhold til at øge trivsel, udvikling og læring blandt børn og unge, som lever i familier med sociale problemer?

- Det tilstræbes at indkredse de virkende mekanismer i indsatserne, som reducerer identificerede risikofaktorer og øger identificerede beskyttelsesfaktorer for børn og unge, som lever i familier med forskellige sociale problemstillinger. I forhold til det specifikke fokus på virkende mekanismer i indsatserne, er det ikke afgørende, om det er kommunen eller frivillige organisationer, der organiserer og leverer indsatsen, da det netop er mekanismer i indsatsen – og ikke indsatsen i sig selv - der er i centrum.

I vurdering og syntese af studierne, har der ikke været et særskilt fokus på, om bestemte risiko- og beskyttelsesfaktorer og følgevirkninger er gældende for bestemte aldersgrupper. Det betyder, at de risiko- og beskyttelsesfaktorer og følgevirkninger, der fremhæves, er gældende for aldersgruppen af børn og unge op til 18 år, som vokser op i familier med forskellige typer af sociale problemer. Dette skal ses i lyset af, at der sjældent er præcis viden om betydningen af alder og sammenhængen med risiko- og beskyttelsesfaktorer og følgevirkninger.

Det betyder imidlertid ikke, at alder ikke er en vigtig variabel. Eksempelvis viser et studie fra Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, at de mindste børn er i større risiko for hjerneskade, som følge af vold i familien (Oldrup et al, 2016). De inkluderede studier i videnskortlægningen har dog sjældent haft et fokus på specifikke aldersgrupper inden for gruppen af børn og unge op til 18 år. I de tilfælde, hvor det i studierne fremgår tydeligt, om risiko- og beskyttelsesfaktorer og følgevirkninger gælder særlige aldersgrupper, er dette fremhævet i beskrivelsen af disse.

Endvidere er det vigtigt at påpege, at der i videnskortlægningen er medtaget de følgevirkninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og mekanismer, som studierne har peget på. Det betyder ikke nødvendigvis, at alle risiko- og beskyttelsesfaktorer er lige vigtige og har lige stor betydning. De er alene medtaget, fordi flere af studierne viser, at de har en betydning. Der hvor studierne angiver noget om den relative betydning, eksempelvis mellem forskellige risiko- og beskyttelsesfaktorer, er det fremhævet under beskrivelsen af de enkelte kerneproblematikker. Men umiddelbart har det ikke været muligt at "rangordne" vigtigheden af de enkelte risiko- og beskyttelsesfaktorer, selvom de uden tvivl kan have forskellig vægt i forhold til forskellige kerneproblematikker.

1.2 Læsevejledning

Ud over denne indledning består rapporten af fire øvrige kapitler:

Kapitel	Indhold
Kapitel 2	Beskriver det metodiske udgangspunkt for videnskortlægningen, herunder tilrettelæggelse, vurdering og kodning af studier
Kapitel 3	Består af en tværgående syntese af den tilvejebragte viden. Fokus er her på tværgående risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer
Kapitel 4	Beskriver de følgevirkninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og mekanismer, der knytter sig til hver af de seks identificerede kerneproblematikker i familier med sociale problemer
Kapitel 5	Består af en detaljeret referenceliste over alle de inkluderede studier i videnskortlægningen.

2. METODEBESKRIVELSE

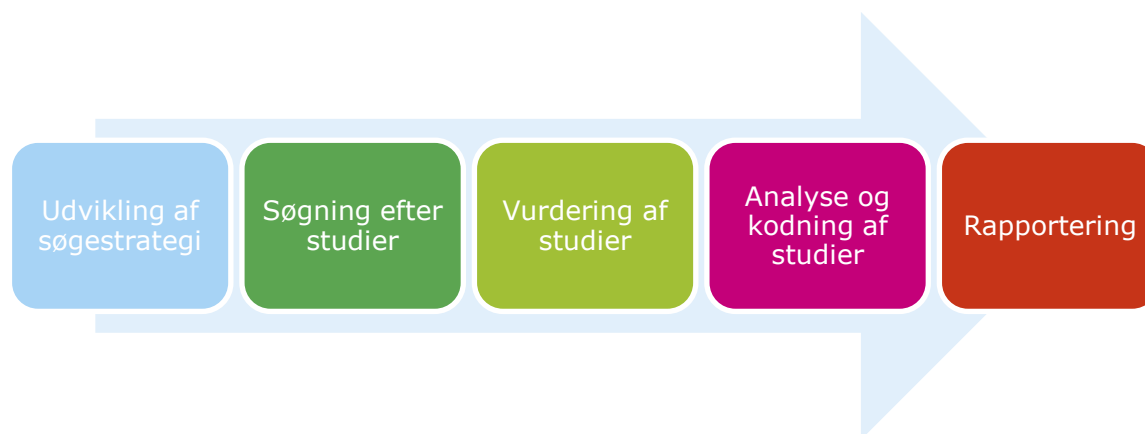
I dette kapitel samler vi kort op på det metodiske udgangspunkt for videnskortlægningen. I kapitel fem fremgår en detaljeret beskrivelse af videnskortlægningens metode.

2.1 Tilrettelæggelse af videnskortlægningen

Nærværende kortlægning er en kortlægning af viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der vokser op i udsatte familier. Litteraturstudiet er gennemført med inspiration fra metoden *Rapid Evidence Assessment*². Denne metode er udviklet i Storbritannien, hvor den bruges som led i arbejdet med evidensbaseret policy-making.

Kortlægningen er gennemført i fem fortløbende faser, der hver især har bidraget til at frembringe de mest relevante risiko- og beskyttelsesfaktorer samt virkningsfulde mekanismer og indsatser med relevans for målgruppen.

Figur 2-1: Faser i videnskortlægningen

Videnskortlægningen er indledt med en systematisk litteratursøgning af eksisterende nationale og internationale studier på baggrund af en søgestrategi. Søgestrategien har haft til formål at bidrage til at få et dækkende billede af viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer for forskellige grupper af børn og unge, der vokser op i familier med problemer, samt viden om effektive indsatser for målgruppen. Sidstnævnte med henblik på at udlede virkningsfulde mekanismer.

Selve søgningen af internationale studier er foretaget af den eksterne bibliometriker Alan Gomersall på Kings College i England. Rambøll har desuden selv gennemført en desk research af allerede publicerede rapporter om risiko- og beskyttelsesfaktorer, fra de nordiske lande. Disse er indsamlet hos relevante forskningsinstitutioner og evaluerings- og analyseinstitutioner. I kapitel fem fremgår en uddybende beskrivelse af søgestrategien, herunder en optegnelse af søgeord, databaser samt fremgangsmåde for screening, vurdering og kodning af studierne. I alt er der inkluderet **70 internationale studier** og **15 nordiske studier** i videnskortlægningen.

De mange internationale studier gør, at der i læsningen af videnskortlægningen skal tages højde for, at eksempelvis forhold hos udsatte grupper er anderledes i USA, Canada, Storbritannien m.v. end i Danmark, ligesom der er forskellige velfærdstater og traditioner for sociale indsatser. Det betyder, at der må tages forbehold for visse af resultaterne i videnskortlægningen, når man overfører disse til en dansk kontekst. Denne barriere er forsøgt imødegået ved at have et fokus på eksempelvis mekanismer og ikke enkelte indsatser, da førstnævnte nemmere lader sig overføre fra en kontekst til en anden.

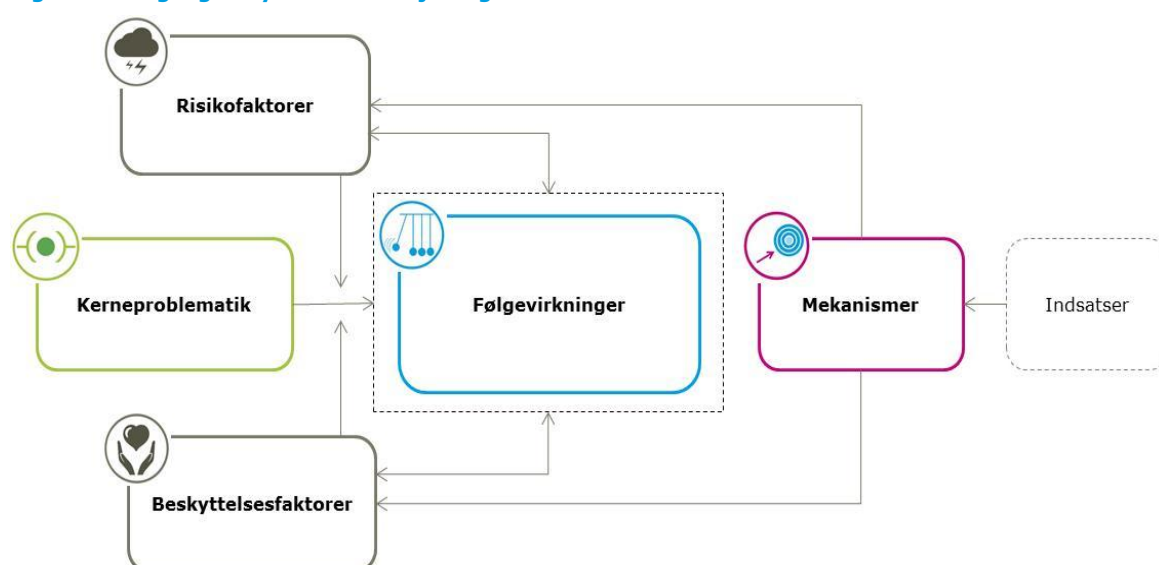
² Rapid Evidence Assessment er en metode inden for metaevaluering, som er inspireret af systematiske reviews og udviklet med henblik på at indhente eksisterende dokumentation for sociale indsatser inden for en forholdsvis kort tidshorisont.

3. SAMLET SYNTSE AF VIDENSKORTLÆGNINGEN

I dette kapitel sammenfatter vi sammenhængene mellem identificerede kerneproblematikker, følgevirkninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og de virkningsfulde mekanismer, som i sidste ende er dem, der skal lede frem til ønskede positive virkninger hos børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer.

I kapitlet er der tale om en syntese af de studier, der er inkluderet i videnskortlægningen, som vi præsenterer i form af en forandringsteori med fokus på, hvilke risiko- og beskyttelsesfaktorer der knytter sig til identificerede kerneproblematikker – og hvilke mekanismer der i studierne viser sig at reducere eller øge henholdsvis risiko- og beskyttelsesfaktorer. Udgangspunktet for syntesen – og de elementer der føder ind til forandringsteorien – fremgår af figuren nedenfor.

Figur 3-1: Tilgang til syntese af tilvejebragte viden

Som det fremgår af figuren, har udgangspunktet for syntesen – og analysen af den kortlagte viden, været at dechifrere begrebet sociale problemer. Det vil sige, at "opsplitte" sociale problemer i relativt afgrænsede problematikker.

Det har vi gjort via en tilgang, hvor fokus har været på at identificere centrale **kerneproblematikker**, der er udtryk for de sociale problemer, familien oplever – og de kerneproblematikker, der betinger barnets eller den unges opvækstvilkår. På den måde er kerneproblematikker også med til at afgrænse den relativt brede målgruppe af børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer. Dette eksempelvis via afgrænsede målgrupper, som børn og unge der vokser i familier, hvor kerneproblematikken er forældrenes misbrug, psykiske vanskeligheder eller traumatisering. Med kerneproblematik menes således den problematik, der konstituerer det primære sociale problem i familien – og kerneproblematikken afgrænser på samme måde målgruppen af børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer.

Hver kerneproblematik har en række **følgevirkninger** for barnet eller den unge. Det er de negative konsekvenser, som oftere indtræffer hos de børn og unge, der vokser op med kerneproblematikken. Forskningen viser, at forskellige følgevirkninger for barnet eller den unge kan variere, afhængig af den primære kerneproblematik vedkommende vokser op med. De negative følgevirkninger, er det indsatser og forbundne mekanismer målrettet børn og unge, der vokser op i familier med kerneproblematikken, i sidste ende skal målrettes og afhjælpes.

Med henblik på at forebygge risikoen for, at de negative følger virkninger indtræffer for barnet eller den unge, er der behov for enten at reducere **risikofaktorer** eller fremme **beskyttelsesfaktorer**, som knytter sig til kerneproblematikken og problematikens følger virkninger. Dette skyldes, at beskyttelsesfaktorer kan være med til at beskytte børnene og de unge for de følger virkninger, der kan indtræffe som følge af kerneproblematikken, ligesom risikofaktorer øger risikoen for de negative følger virkninger. Risiko- og beskyttelsesfaktorer kan således moderere sammenhængen mellem kerneproblematikken og dens følger virkninger i både positiv og negativ retning, ligesom risiko- og beskyttelsesfaktorer kan knytte sig til og hæmme eller fremme specifikke følger virkninger (jf. eksempel nedenfor).

Risikofaktorer er fællesbetegnelsen for de forhold, som øger sandsynligheden for, at børn og unge udvikler problemer, når de vokser op i familier med den pågældende kerneproblematik. Beskyttelsesfaktorer kan bredt defineres som de forhold hos individet eller i opvækstmiljøet, der reducerer sandsynligheden for følger virkningerne hos børn og unge, der er udsat for kerneproblematikken. I analysen har vi haft fokus på, dels at identificere risiko- og beskyttelsesfaktorer der er tværgående og gældende for alle kerneproblematikker, dels risiko- og beskyttelsesfaktorer der knytter specifikt an til den særskilte kerneproblematik. Vi har i analysen identificeret både statiske og dynamiske risiko- og beskyttelsesfaktorer. Det betyder, at der i analysen er enkelte risiko- og beskyttelsesfaktorer, som eksempelvis genetisk disposition og køn, der har en statistisk karakter, og er svært foranderlige i regi af sociale indsatser. Hovedparten af de identificerede risiko- og beskyttelsesfaktorer har dog en dynamisk karakter, hvorfor det via sociale indsatser, vil være muligt at påvirke disse.

I videnskortlægningen har vi på tværs af studierne identificeret de virkningsfulde **mekanismer**, der skal medvirke til enten at reducere risikofaktorer eller fremme beskyttelsesfaktorer. Mekanismer skal ikke forstås som specifikke indsatser, men er dét, der antages at aktivere de kausale sammenhænge mellem en given aktivitet i indsatsen og indsatsens effekter. Den virkende mekanisme er således ikke identisk med selve aktiviteten i indsatsen, men er derimod den respons, som aktiviteten iværksætter hos barnet eller den unge. Det betyder samtidig, at vi i analysen ikke har haft fokus på at identificere og beskrive specifikke virkningsfulde aktiviteter i effektive indsatser, men i stedet på at beskrive de virkningsfulde mekanismer, som indsatserne udløser, og som med fordel kan overføres til andre indsatser. Det skyldes, at de virkningsfulde mekanismer ofte kan iværksættes gennem forskellige typer af aktiviteter og indsatser samt gælde flere forskellige målgrupper og dermed tjene til inspiration for andre indsatser målrettet samme kerneproblematik og målgruppe af børn og unge.

Nedenfor fremgår et konkret eksempel på, hvordan de forskellige elementer i figur 3.1 hænger sammen, herunder sammenhænge mellem kerneproblematik, følgerikninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og mekanismer. Eksemplet er illustreret for den kerneproblematik, der omhandler børn og unge, der vokser op i familier med misbrug. Det er imidlertid den samme logik, der gælder for de fem øvrige kerneproblematikker.

Et eksempel på sammenhængen mellem kerneproblematik, følgerikninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og mekanismer

*For børn og unge, der vokser op i familier med misbrug, kan en negativ **følgerikning være, at barnet eller den unge senere i livet udvikler et misbrug**. Hvorvidt dette sker påvirkes af en række risiko- og beskyttelsesfaktorer, som reducerer eller forstærker de følgerikninger, som følger af at vokse op i en familie med misbrug, eller specifikt for følgerikningen, at barnet eller den unge udvikler et misbrug.*

*Forskningen viser eksempelvis, at barnets eller den unges **modstandskraft er en generel beskyttelsesfaktor** for de følgerikninger, der knytter sig til kerneproblematikken at vokse op i en familie med misbrug. Det kan være følgerikninger som psykosociale problemer, antisocial adfærd og ustabil skolegang. Det betyder, at de negative følgerikninger for barnet eller den unge ved at vokse op i en familie med misbrug kan moderes og måske undgås ved at styrke barnets eller den unges modstandskraft. Omvendt er barnets relation til **jævnaldrende en risiko- eller beskyttelsesfaktor**, der specifikt kan øge eller reducere risikoen for, at barnet eller den unge selv udvikler et misbrug. Det afhænger af indflydelsen fra jævnaldrende og karakteren af den relation barnet eller den unge, har til sine jævnaldrende.*

*For at kunne kompensere for eller reducere de negative følgerikninger for barnet eller den unge er der behov for at fremme beskyttelsesfaktorer og hæmme risikofaktorer via virkningsfulde mekanismer. Eksempelvis viser forskningen, at indsatser, hvor mekanismen **mentoring** – eksempelvis i form af læring, motivering og spejling – aktiveres, med stor virkning kan fremme modstandskraft og mestring som beskyttelsesfaktorer samt hæmme risikoen for negativ indflydelse fra jævnaldrende. Forskningen viser endvidere, at mentoring ofte er en respons på en mentorindsats, hvor barnet eller den unge indgår i en en-til-en-relation med en professionel eller anden voksen.*

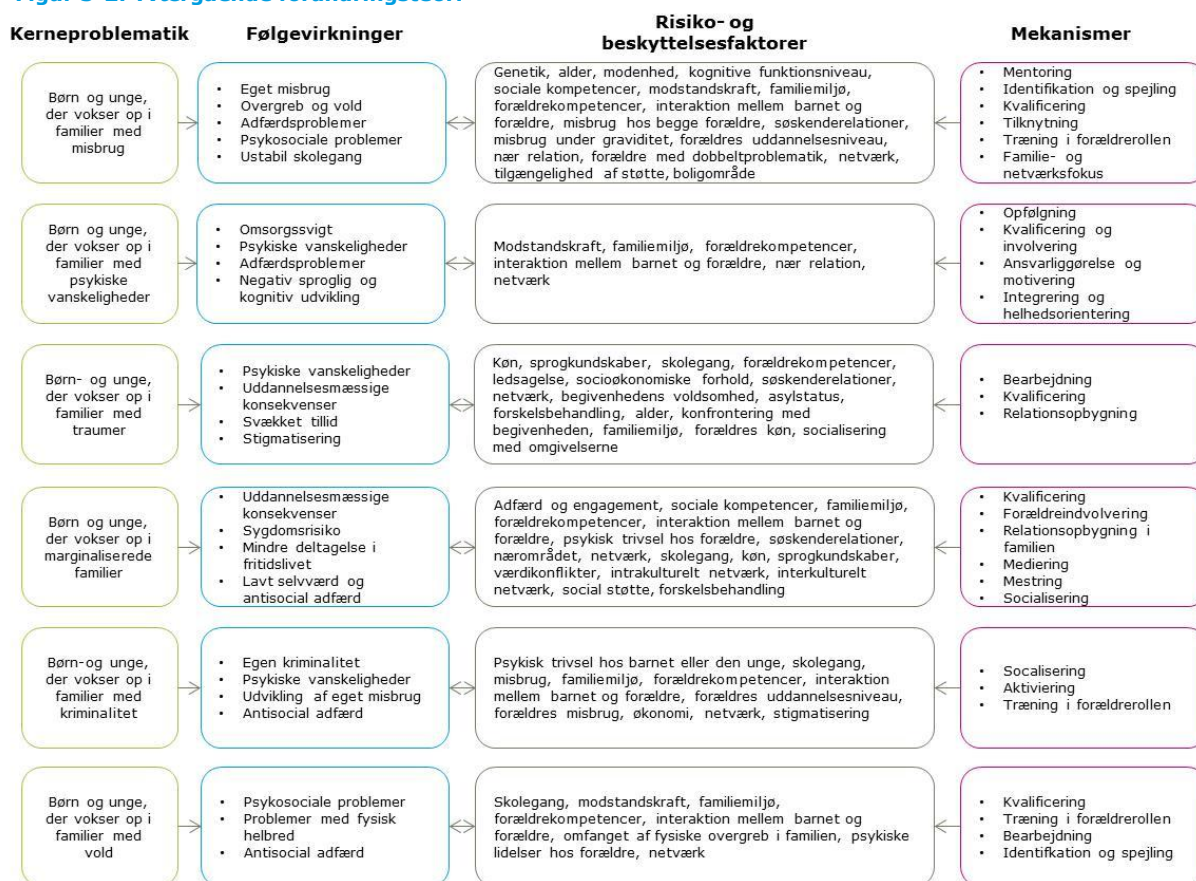
Samlet viser eksemplet, hvordan der kan arbejdes med børn og unge, der vokser op i en familie med misbrug eller anden type af kerneproblematik på en systematisk måde og på baggrund af viden om og sammenhænge mellem følgerikninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og mekanismer.

Nedenfor fremgår en tværgående sammenfatning af videnskortlægningen og de seks kerneproblematikker, der er identificeret i de inkluderede studier.

3.1 Tværgående sammenfatning af videnskortlægningen

Figuren nedenfor viser den endelige syntese af videnskortlægningen i form af en forandringsteori, som belyser kerneproblematik, følgevirkninger, virkningsfulde mekanismer samt risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer.

Figur 3-2: Tværgående forandringsteori

Som det fremgår af figuren, har vi identificeret seks kerneproblematikker, som studierne viser, er centrale i familier med sociale problemer, og som enkeltvis men også i kombination udgør de "belastninger", som børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer, oplever. Det vil sige kerneproblematikker – og belastninger, som har nogle negative følgevirkninger, eksempelvis psykosociale problemer, antisocial adfærd, misbrug, kriminalitet og anbringelse, for de børn og unge, der oplever disse "opvækstbelastninger". Det er vigtigt, at de seks kerneproblematikker ses i et helhedsorienteret perspektiv, idet der i praksis ikke er tale om afgrænsede og isolerede kerneproblematikker. Familier med sociale problemer – og de børn og unge der vokser op heri – kan således sagtens være påvirket af følgevirkninger fra to eller flere kerneproblematikker på samme tid, ligesom en kerneproblematik i nogle situationer kan være årsag til en anden kerneproblematik. Eksempelvis kan misbrug i familien og blandt forældre lede til psykiske vanskeligheder i familien – og omvendt.

I hvilken udstrækning kerneproblematikkernes følgevirkninger indtræffer for barnet eller den unge er afhængig af de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der knytter sig til børn og unge, der vokser op i familier med misbrug, psykiske vanskeligheder, traumatisering, marginalisering, kriminalitet eller fysisk overgreb og vold. Det vil eksempelvis sige, at sandsynligheden for, at udsatte børn og unge eller børn og unge i risiko for at blive det udvikler eget misbrug, som følge af at vokse op i en familie med misbrug, påvirkes af en række personlige, individuelle, familieære og kontekstuelle risiko- og beskyttelsesfaktorer. For børn og unge, der vokser op i familier med mis-

brug, viser studierne, at det kan dreje sig om barnets eller den unges modstandskraft, familiemiljøet og netværk med jævnaldrende.

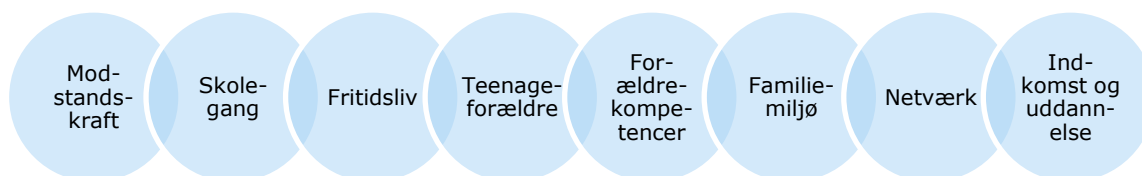
I figuren fremgår også, hvilke særlige mekanismer der kan identificeres på tværs af studierne – og som adresserer de særskilte kerneproblematikker. For børn og unge, der vokser op i familier med misbrug, viser studierne, at mekanismer som blandt andet mentoring, kvalificering og identifikation og spejling er virkningsfulde i forhold til at reducere de risikofaktorer og øge de beskyttelsesfaktorer, der gælder for børnene og de unge. I kapitel 4 nedenfor er hver af de seks kerneproblematikker udfoldet mere detaljeret.

3.1.1 Centrale tværgående risiko- og beskyttelsesfaktorer

På tværs af de seks indkredsede kerneproblematikker i videnskortlægningen tegner der sig en række generelle risiko- og beskyttelsesfaktorer, som øger eller reducerer risikoen for, at børn og unges trivsel præges negativt af de belastninger, som de lever med i en socialt udsat familie. Dermed er der tale om personlige, familiære og kontekstuelle risiko- og beskyttelsesfaktorer, som gør sig gældende, uanset hvilken specifik kerneproblematik i familien der sætter barnet i en udsat position.

Nedenfor opsummerer vi de tværgående risiko- og beskyttelsesfaktorer, som kan udledes af videnskortlægningen. Der ses på faktorer, som beskytter barnet mod en risiko eller sætter barnet i en yderligere risiko set i forhold til barnets generelle trivsel og læring. I de konkrete studier kan disse effekter være målt på underliggende prædiktorer som kriminalitet, uddannelse, sociale kompetencer mv. som hver for sig og tilsammen er udtryk for, hvorvidt et barn trives i større eller mindre grad.

Figur 3-3: Tværgående risiko- og beskyttelsesfaktorer

Modstandskraft

På tværs af studierne er der solid dokumentation for, at børn og unges modstandskraft er af afgørende betydning for at fremme og fastholde psykisk velbefindende, trivsel, udvikling og læring hos børn og unge i udsatte familier. I studierne omtales barnets eller den unges modstandskraft ofte i form af resiliens, der overordnet kan defineres som barnets eller den unges tilpasningsevne og evne til at håndtere og tackle den udsatte situation, som forskellige sociale problemer i familien eller omgivelserne sætter vedkommende i. Denne mestringsevne betyder, at barnet eller den unge blandt andet er i stand til at opretholde en stabil skolegang, prosociale relationer og psykisk og fysisk velbefindende trods den udsatte situation (Bröning et al., 2012).

De typiske individuelle karakteristika ved barnets eller den unges modstandskraft er barnets evne til at lære, måder at tænke på, tilpasningskompetencer og sociale kompetencer. Barnets eller den unges individuelle modstandskraft korrelerer dog også – og skal ses i sammenhæng – med forhold i familien og omgivelserne, eksempelvis tilknytning, kommunikation i familien, forældre-barn-relation, inklusion og involvering i omgivelserne (Khanlou et al., 2014). Barnet eller den unges modstandskraft opfattes her som et dynamisk begreb. Forskningen peger på, at børn og unges modstandskraft blandt andet kommer til udtryk i deres indsigt i kerneproblematikken, deres eventuelle robuste relationer, deres initiativ, kreativitet, humor og moral. Forskning peger dermed også på, at modstandskraften hos børn og unge kan understøttes og påvirkes (Welsh et al., 2008)

Skolegang

Som det også fremgår ovenfor, er skolegang en væsentlig risiko- og beskyttelsesfaktor for barnet eller den unge, der vokser op i en socialt udsat familie. Således går skolegang igen under flere af de identificerede kerneproblematikker. Det hænger i høj grad sammen med omfanget af den tid i løbet af dagligdagen, som barnet og den unge bruger på skolegang.

Skolegangens indvirkning på udsatte børn og unge omhandler både barnets og den unges præstation og stabilitet i skolegangen samt tilknytning til skolen og kvaliteten af selve skolen. Således viser studier blandt andet, at børn og unges relation til skolekammerater og lærere på skolen er vigtige faktorer for deres samlede trivsel, udvikling og læring. Ligeledes er børn og unge, der følger skolen uden bekymrende fravær og klarer sig godt fagligt i skolen, i mindre risiko for at opleve de negative følgevirkninger af den udsatte situation, der omgiver dem (McPherson et al., 2014).

Endelig viser et studie, at omfanget af social støtte, eksempelvis rammer der muliggør, at barnet eller den unge kan gå til en person på skolen, hvis han/hun har brug for hjælp, virker beskyttende. I studiet dokumenteres det, at skoler, hvor børn og unge oplever dette, er fremmende for deres helbred og trivsel (McPherson et al., 2014).

Fritidsliv

En undersøgelse fra SFI blandt børn, der modtager forebyggende foranstaltninger, viser, at fritidsaktiviteter i sig selv ikke er forbundet med bedre trivsel og dermed ikke virker som en beskyttende og kompenserende faktor for udsatte børn og unge. Samlet konkluderes det i undersøgelsen, at familiernes sociale baggrundsfaktorer har større betydning. Dog rummer undersøgelsen en række væsentlige nuancer. Undersøgelsen viser nemlig, at der er en sammenhæng mellem deltagelse i *organiserede fritidsaktiviteter* og børn og unges trivsel. Det kan altså have stor betydning for børn og unge at deltage i holdaktiviteter, fysiske aktiviteter og kulturelle aktiviteter, især når disse er organiserede. Ved organiserede forstås faste og skemalagte fritidsaktiviteter, hvor der som regel er voksen ledelse eller voksent opsyn (Baviskar et al., 2009).

Et andet studie viser også en positiv sammenhæng mellem udsatte børn og unges trivsel og fritidsliv. Meget tyder dog på, at det er vigtigt at inddrage den sociale kontekst, som fritidsaktiviteter foregår i. Studiet viser således, at det er det netværk og de venskaber, som kan skabes via fritidsaktiviteter, der har en stor forklaringskraft sammenlignet med fritidsaktiviteter i sig selv. Studiet viser således, at fritidslivet er en beskyttende faktor gennem det netværk der opbygges, som kan understøtte, at børn og unge klarer sig bedre på trods af svære opvækstvilkår (Dahl, 2007).

Teenageforældre

Studier viser, at det er en yderligere risikofaktor, når børn vokser op hos teenageforældre. Forskningen viser, at børn af teenageforældre klarer sig dårligere i skolen, har større følelsesmæssige problemer og adfærdsproblemer og oftere rammes af sygdom, uheld og skader end andre børn. Forældrenes alder er også en risikofaktor for børn og unges udvikling af kriminalitetsadfærd. Denne sammenhæng mellem forældres alder og børnenes udsathed skyldes formentlig, at teenageforældre oftere er socioøkonomisk marginaliserede, mangler social støtte, har lave selvværd og mangler tilstrækkelig viden om børns udvikling (Barlow et al. 2012; Christoffersen et al. 2011). Det er således disse forhold, der skal arbejdes med for at imødegå denne risikofaktor.

Familiemiljø

Et positivt miljø i familien fremhæves i forskningen som en generel beskyttelsesfaktor, der kan være medvirkende til at imødegå følgevirkningerne af, at børn og unge vokser op i familier, som er udsatte. Der er i forskningen dokumentation for, at konflikt og aggression i familien samt manglende varme og støtte yderligere skubber til risikoen for, at udsatte børn og unge gennem-

går en svær og negativ udvikling. Dette ses i en øget risiko for en række følelses- og adfærdsproblemer hos børn og unge, herunder aggression, antisocial adfærd, depression, angst og selvmord (Repetti et al., 2002). Når familierelationen omvendt er karakteriseret ved positiv kommunikation og et lavt konfliktniveau, mindskes risikoen for, at børn og unge i udsatte familier udvikler depressive symptomer og angst, adfærdsproblemer og lavt selvværd (McPherson, 2014).

Forældrekompetencer

Et par af studierne ser på betydningen af forældres evne til at tage vare på deres barn. Det kan handle om indvirkningen af forældres egne vanskeligheder og problemer, tilknytningen mellem forældrene og barnet samt forældrefunktionen, som samlet benævnes forældrekompetencer. I studierne fremhæves forældrekompetencer, som en betydningsfuld faktor for udsatte børn og unges udvikling. Blandt andet er der dokumentation for en sammenhæng mellem forældre med lav interesse for deres børns uddannelse og manglende involvering i børnenes skole og dårligere uddannelsesmæssige resultater hos børnene. Til gengæld kan forældres involvering i skolen være en beskyttelsesfaktor i forhold til forældre med et lavt uddannelsesniveau.

Derudover viser undersøgelser, at en konsekvent og omsorgsfuld opdragelse i hjemmet med klare normer og dermed også en struktureret forældretilstand er forbundet med bedre kundskaber i skolen og mindre grad af problemadfærd. Det er positivt for børn og unges udvikling og trivsel at vokse op i familier, hvor der tages ansvar for dem, og hvor børnene og de unge oplever følelsesmæssig tryghed og fysisk sikkerhed (Repetti, 2002). Samlet set viser forskningen, at et stimulerende og opmærksomt hjemmemiljø fungerer som en beskyttelsesfaktor og er understøttende for udviklingen af gode matematiske evner, læsevner og sociale kompetencer (Jones et al., 2013). I forhold til interaktionsmønstre peger studier på, at positive børn/unge-forældre relationer, hvor der er god kommunikation, støtte og lavt konfliktniveau, fører til færre psykiske problemer og adfærdsproblemer hos børnene (McPherson et al. 2014).

Netværk

Netværk er en central beskyttelsesfaktor, som går igen i mange af de identificerede kerneproblematikker og har betydning for trivsel blandt børn og unge, der vokser op i udsatte familier. Et godt netværk virker som den sociale støtte, børn og unge fra udsatte familier ofte mangler i hjemmet og kan være med til at imødegå de følgevirkninger, der oftere følger, når man vokser op i et udsat hjem. Et godt netværk kan bestå af andre jævnaldrende, men det kan også bestå af en voksen uden for hjemmet, der kan fungere som en ekstra omsorgsperson.

Forskningen viser, at børn og unge med et godt netværk har færre psykiske problemer, som eksempelvis depression og angst, ligesom de har et større fysisk aktivitetsniveau (McPherson, 2014). Desuden kan et godt netværk mindske risikoen for udvikling af PTSD hos traumatiserede børn (Dansk Flygtningehjælp, 2011; Fazel et al., 2012; Trickey et al., 2011) og være en beskyttelsesfaktor i forhold til at imødegå følgevirkninger af overgreb i familien (Kracke et al., 2008).

Studier viser også, at et godt netværk fremmer børn og unges mulighed for at klare sig godt i skolen (Pollard, 2008; Siraj-Blatchford et al., 2013), at netværk er vigtigt for at imødegå følgevirkningerne af kriminalitet i familien (Christoffersen et al., 2011), og endelig at netværk er afgørende for, at børn og unge kan bryde ud af kulturel marginalisering (Kutcher & Helve, 2012). Netværk i sig selv er dog ikke en beskyttelsesfaktor. Der skal være tale om et positivt understøttende netværk, der kan sætte gode standarder og, som består af gode rollemodeller for børn og unge.

Uddannelse og indkomst

Flere studier viser evidens for, at børn, som vokser op i familier med begrænsede økonomiske ressourcer (også benævnt fattigdom) er i risiko for dårligere kognitive og uddannelsesmæssige præstationer end børn og unge fra familier med højere indkomst. Når man ser på socioøkonomiske forhold, viser studier også en sammenhæng mellem forældres uddannelsesniveau og børns

kognitive, faglige og adfærdsmæssige resultater. Børn af forældre uden uddannelse har således en øget risiko for dårligere kognitive præstationer end børn af forældre med højere uddannelse (Jones et al., 2013). Som et eksempel på et mere konkret outcomemål for denne sammenhæng viser et review, at børn og unge i familier med svag socioøkonomisk baggrund har dårlige læsefærdigheder og er mindre udviklede i forhold til deres sprogkunderskaber. Der peges på, at dårligt stillede familier i mindre grad tilskynder til udviklingen af grundlæggende færdigheder og sprogforståelse hos børn og unge (Buckingham, 2014). Ser man på betydningen af henholdsvis forældres indkomstniveau og uddannelsesniveau for barnets udvikling, så har forældres uddannelsesniveau større betydning end forældrenes indkomstniveau (Jones et al., 2013).

4. KERNEPROBLEMATIKKER OG MÅLGRUPPER

I dette kapitel beskrives detaljeret relevant viden om hver af de seks kerneproblematikker.

For hver kerneproblematik udfoldes indholdet, følgerikninger af kerneproblematikken, risiko- og beskyttelsesfaktorer knyttet til børn og unge, der oplever kerneproblematikken, samt eventuelle virkningsfulde mekanismer i forsøget på at mindske de potentielt negative konsekvenser for børn og unge, der har kerneproblematikken tæt inde på livet.

De seks kerneproblematikker er som nævnt:

- Børn og unge, der vokser op i familier med misbrug
- Børn og unge, der vokser op i familier med psykiske vanskeligheder
- Børn og unge, der vokser op i familier med traumer
- Børn og unge, der vokser op i socioøkonomisk og kulturelt marginaliserede familier
- Børn og unge, der vokser op i familier med kriminalitet
- Børn og unge, der vokser op i familier med vold.

De seks kerneproblematikker er ikke udtømmende i forhold at definere social udsathed, men udgør en syntese af de inkluderede studier, som omhandler risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn i udsatte familier. Børn og unge kan dermed være udsatte af andre årsager end ovenstående. Endvidere kan de, som nævnt tidligere, opleve ikke blot én men to eller flere af problematikkerne på samme tid. Typisk vil det dog være én kerneproblematik, der er mest dominerende i barnets eller den unges familie.

De seks kerneproblematikker "matcher" i høj grad de målgrupper og sociale problemer, som de otte projekter under puljen til fremme af samarbejder mellem kommuner og frivillige organisationer målretter deres indsatser mod. Således har flere af projekterne børn og unge, der vokser op i familier med psykiske vanskeligheder som målgruppe, ligesom en række af projekterne har iværksat indsatser målrettet børn og unge, der vokser op i familier med traumer eller i marginaliserede familier.

I læsningen af de seks kerneproblematikker nedenfor, er det vigtigt at holde sig for øje, at selv om de samme begreber, herunder følgerikninger, risiko- og beskyttelsesfaktorer og mekanismer anvendes på tværs af kerneproblematikker, så vil det specifikke "indhold" i disse til en vis grad være operationaliseret og målt forskelligt på tværs af studierne.

Eksempelvis vil forældrekompetencer, som en beskyttelsesfaktor for børn og unge i familier med sociale problemer være målt og operationaliseret forskelligt i forskellige studier. Det betyder ikke, at der ikke kan generaliseres om betydningen af dette som en beskyttelsesfaktor, men der gøres opmærksom på, at forældrekompetencer (og øvrige risiko- og beskyttelsesfaktorer) kan komme til udtryk (måles og operationaliseres) med en vis variation på tværs af studierne. Dette vil også fremgå i beskrivelsen af de enkelte kerneproblematikker, hvor eksempelvis forældrekompetencer som beskyttelsesfaktor i en situation, hvor det er misbrug i familien, der er kerneproblematikken måske kommer til udtryk på en anden måde end i en situation, hvor kerneproblematikken er børn og unge, der vokser op i familier med traumer.

4.1 Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med misbrug

I boksene nedenfor fremgår en detaljeret beskrivelse af kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i familier med misbrug*, herunder målgrupper, følgerikninger af kerneproblematikken samt risiko- og beskyttelsesfaktorer og virkningsfulde mekanismer.

Hvad omhandler kerneproblematikken?

På tværs af de studier, der er inkluderet i videnskortlægningen, optræder misbrug i familien som en central kerneproblematik i familier med sociale problemer. Det kan omhandle familier, hvor den ene eller begge forældre har et stof- og/eller alkoholmisbrug.

I en dansk kontekst anslås det, at knap 120.000 børn og unge i alderen 0-18 år vokser op i familier, hvor den ene eller begge forældre har et alkoholmisbrug. Samtidig viser et studie fra Sundhedsstyrelsen, at knap 60.000 børn og unge har en forælder, der har været indlagt på grund af alkoholmisbrug (Sundhedsstyrelsen, 2009). Tilsvarende tal findes ikke for antallet af børn og unge, der vokser op i familier med et stofmisbrug. Men det er næppe et ubetydeligt antal.

Studierne i videnskortlægningen og tallene ovenfor viser altså, at mange børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer, vokser op i en familie, hvor kerneproblematikken er misbruget i familien.

Målgrupper for kerneproblematikken

Målgruppen for kerneproblematikken er de børn og unge, hvor det primære sociale problem i familien er misbruget i familien. Misbruget i familien kan komme til udtryk som enten et alkoholmisbrug eller stofmisbrug eller et misbrug af både alkohol og stoffer hos forældrene.

Samtidig vil nogle børn og unge i målgruppen opleve, at det er den ene forælder, der har et misbrug, mens andre vokser op i familier, hvor begge forældre har et misbrug.

Følgerikninger for børn og unge

De negative følgerikninger for børn og unge, der vokser op i familier med misbrug, kan være mange-facetterede, ganske omfattende og komme til udtryk som både fysiske, psykiske, sociale og kognitive følgerikninger (Bröning et al., 2012; Sundhedsstyrelsen, 2010).

Udvikling af eget misbrug

Et studie anslår, at knap 4 ud af 10 børn eller unge, som har misbrug i familien tæt inde på livet, selv udvikler et misbrug senere i livet (Vakalahi, 2001). Det kan skyldes både individuelle, familieære og kontekstuelle faktorer, som eksempelvis at barnet eller den unge er genetisk disponeret for udvikling af eget misbrug, morens misbrug under graviditet samt dysfunktionel kognitiv udvikling i barndommen og den tidlige ungdom (Bröning et al., 2002).

Overgreb og vold

Forskningen viser også, at der er en sammenhæng mellem misbrug og voldelig adfærd i familien, herunder risikoen for at barnet eller den unge udsættes for overgreb. Ligeledes er børn og unge i familier med misbrug i større risiko for omsorgssvigt (Welsh et al., 2008; Sundhedsstyrelsen, 2010).

Adfærdsproblemer

Det fremgår af litteraturen, at børn og unge, der vokser i familier med misbrug, er i større risiko for at udvikle problemadfærd. Det kan eksempelvis komme til udtryk via introvert adfærd som social isolation eller tilbagetrækthed eller ekstrovert adfærd som eksempelvis aggressivitet eller hyperaktivitet. Ekstrovert adfærd ses hyppigere hos drenge, mens introvert adfærd oftere ses hos piger, der vokser op i familier med misbrug (Park et al., 2014). Forskningen viser endvidere, at børn og unge i familier med misbrug i værste fald kan udvikle antisocial adfærd, eksempelvis voldelig adfærd eller kriminalitetsadfærd (Aldgate et al., 2007).

Psykosociale problemer

Ydermere ses en større forekomst af psykiske vanskeligheder hos børn og unge, der har misbrug i familien tæt inde på livet. Det kan være i form af angst, depression, lavt selvværd og selvmordstanker (Lindegård, 2006). En undersøgelse fra Sundhedsstyrelsen viser, at voksne, der er vokset op i en familie med misbrug, har et dårligere helbred, flere psykiatriske lidelser og psykiatriske indlæggelser samt generelt større sociale problemer, end voksne der ikke er vokset op i en familie med misbrug (Sundhedsstyrelsen, 2010).

Studier peger også på, at børn og unge i familier med misbrug er i øget risiko for at udvikle emotionelle forstyrrelser, eksempelvis manglende tilknytningsevne samt besvær i forhold til at udvikle gode og gensidige relationer til andre, både voksne og jævnaldrende (Aldgate et al., 2007)

Ustabil skolegang og manglende udbytte af skolegangen

Flere studier viser, at misbrug i familien kan have negative følgevirkninger for barnets eller den unges skolegang. Misbrugsproblematikken kan eksempelvis indvirke negativt på barnets eller den unges udbytte af skolegangen, skolekompetencer og motivation for at gå i skole. Det hænger ofte sammen med barnets eller den unges vanskelige opvækstbetingelser, kaotiske skolegang med fravær, mange skoleskift og et fagligt udgangspunkt, der kan være hæmmet af prænatale skader og understimulering (Vakalahi, 2001; Sundhedsstyrelsen, 2010).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer for barnet og den unge

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktor

- **Genetisk disposition:** I en række studier peges på genetik som en risikofaktor for børn og unge, der vokser op i familier med misbrug. Blandt andet dokumenteres det, at børn og unge med en far, der har et misbrug af alkohol, er i større risiko for selv at udvikle et misbrug af alkohol sammenlignet med andre børn og unge. Det kan også omhandle disponeret temperament hos barnet eller den unge, eksempelvis aggressivitet og manglende selvkontrol (Feldstein et al., 2006).

- **Alder:** Alder er en mulig risikofaktor for børn og unge, der vokser op i familier med misbrug. Således viser forskning, at yngre børn er mere påvirket af et alkoholmisbrug i familien sammenlignet med ældre børn og unge (Park et al., 2014).
- **Kognitiv funktionsevne, IQ og intelligens:** Studier viser, at lav intelligens eller lav kognitiv funktionsevne er en generel risikofaktor for børn og unge i familier med sociale problemer, men også en specifik risikofaktor for børn og unge, der vokser op i familier med misbrug. Dette skyldes, at barnet eller den unge kan have vanskeligt ved at indgå i sociale relationer på lige fod med jævnaldrende. Det kan føre til både social isolation, frustration og manglende muligheder for at tilegne sig nødvendige sociale kompetencer, hvilket kan indvirke på de adfærdsmæssige følger-virkninger, barnet eller den unge udvikler på grund af misbruget i familien (Feldstein et al., 2006).
- **Modenhed:** Tidlig modning hos drenge og piger, der vokser op i familier med misbrug, øger risikoen for, at børnene eller de unge selv udvikler et misbrug senere i livet (Hummel et al., 2013). Dette hænger ofte sammen med, at tidlig modning kan medføre, at børn og unge skaber netværk til andre børn og unge, som er ældre end dem selv, og derfor kan være i risiko for tidligt i livet, at blive præsenteret for rusmidler.
- **Sociale kompetencer:** Negative sociale relationer og konflikter med kammerater er en risikofaktor for, at børn eller unge, der vokser op i familier med misbrug, udvikler antisocial adfærd og kriminalitetsadfærd (De Wit, 2007, Feldstein et al., 2006).
- **Modstandskraft:** Forskningen viser, at barnets eller den unges modstandskraft er en beskyttelsesfaktor. Børn og unges modstandskraft kommer blandt til udtryk ved deres indsigt i misbrugsproblemet, autonomi, robuste relationer, initiativ, kreativitet, humor og moral (Welsh et al., 2008). I tilknytning hertil nævnes barnets eller den unges mestringsevne også som en beskyttelsesfaktor, herunder barnets eller den unges egen vurdering af kognitive evner samt følelsesmæssige og adfærdsmæssige coping-strategier (Khanlou et al., 2014).

Familiære risiko- og beskyttelsesfaktorer

- **Familiemiljø:** Et negativt familiemiljø, eksempelvis en familie præget af voldelig adfærd, herunder fysiske og psykiske overgreb på barnet eller den unge, øger risikoen for, at de negative følger-virkninger af misbruget i familien indtræffer for barnet eller den unge (Vekalahi, 2001; Feldstein et al., 2006). Et godt forhold forældre imellem og mellem forældre og barn samt harmoni i familien kan også reducere følger-virkningerne af misbruget i familien – og øge barnets eller den unges modstandskraft (Statham, 2004).
- **Forældrekompetencer:** Forskningen viser, at børn og unge, der vokser op i familier, hvor familien implicit "godkender" eller tillader brugen af hårde stoffer, har større sandsynlighed for selv at udvikle et misbrug (Vekalahi, 2001; Feldstein et al., 2006). I litteraturen ses omvendt, at positiv kommunikation i familien om værdier og samfundets forventninger til barnet eller den unge, herunder også opdragelsespraksis og opmærksomhed på barnet eller den unge, virker som beskyttelse mod de negative følger-virkninger af et misbrug i familien (Kumpfer et al., 2008; Hummel et al., 2013).

- **Forældrenes interaktionsmønstre med barnet:** Støtte fra minimum én forælder er af stor betydning i forhold til at forebygge potentielt negative følger. Det er især forældrenes evne til at udvise omsorg, der er en stærk beskyttelsesfaktor – særligt for børn (Hummel et al., 2013; Frisher et al., 2007). Stærke bånd mellem forældrene og barnet, eksempelvis varme, støttende og tillidsfulde relationer, kan virke beskyttende mod de følger af misbruget i familien, der kan ses i form af eksempelvis antisocial adfærd hos barnet eller den unge (McPherson et al., 2014)
- **Misbrug hos begge forældre:** Risikoen for, at barnet eller den unge oplever negative konsekvenser af misbruget i familien, øges, hvis begge forældre har et misbrug. Forskningen viser her, at børn og unge udviser mere eksternaliserende og aggressiv adfærd, når begge forældre har et misbrug, end når kun den ene af forældrene har et misbrug (Park et al., 2014). Samtidig viser forskningen, at især faderens misbrug har stor indvirkning på barnets eller den unges risiko for at udvikle eget misbrug, ligesom faderens fravær i familiens dagligdag har en indvirkning på risikoen for, at drenge udvikler eget misbrug (Feldstein et al., 2006).
- **Søskenderelationer:** Studier viser, at unge, som har ældre søskende, der misbruger rusmidler, har en større risiko for også selv at udvikle misbrug, ligesom vedvarende konflikter med søskende forbindes med dårlige skoleresultater, aggressiv adfærd og dårlig relation til jævnaldrende (Vakalahi, 2010; Stormshak et al., 2009). En positiv søskenderelation kan omvendt virke beskyttende, da søskende kan understøtte prosocial adfærd og udvikling, hvis de er en kilde til støtte. Samtidig viser forskningen, at søskende kan udvikle færdigheder i et samspil, eksempelvis mestringskompetencer og kompetencer i forhold til selvregulering og følelsesforståelse. Søskenderelationen er dog i høj grad betinget af forholdene i familien (Stormshak et al., 2009).
- **Stof- og/eller alkoholmisbrug under graviditet:** Morens misbrug under graviditet kan have negative følger for barnets kognitive udvikling og medføre prænatale og irreversible skader, som sætter barnet i en særlig udsat situation (Sundhedsstyrelsen, 2010).
- **Forældre med psykiske vanskeligheder og samtidigt misbrug:** Vokser barnet op hos forældre med misbrug, der også har psykiske vanskeligheder, forstærker dette forhold yderligere risikoen for negative konsekvenser for barnet eller den unge (Park et al., 2014).
- **Nær relation:** Forskningen viser, at tilknytning og en god relation til en central voksen tæt på familien, eksempelvis en nær ven af familien, en bedsteforælder eller en lærer i skolen, er en stærk beskyttelsesfaktor (Statham, 2004). Denne relation kan styrke barnets eller den unges selvtillid og selvværd og dermed bidrage positivt til barnets eller den unges modstandskraft (Park et al., 2014).
- **Forældrenes uddannelsesniveau:** Studier viser, at et højt uddannelsesniveau er en beskyttende faktor for børn og unge, der vokser op i familier med misbrug (Russel et al., 2008).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne

- **Boligområde:** Studier viser, at unge, der vokser op i familier med misbrug, er i større risiko for selv at udvikle misbrug, hvis de bor i større byer, idet forekomsten og tilgængeligheden af hårde rusmidler er mere tilgængelig i urbaniserede områder (Thomas et al., 2008).
- **Netværk:** Socialt netværk og interaktion med jævnaldrende, hvor barnet eller den unge udforsker roller, identitet og værdier, er også enten en risiko- eller beskyttelsesfaktor. Et studie viser, at pres fra jævnaldrende har større betydning for risikoen for at udvikle et alkoholmisbrug, end det at have forældre der har et alkoholmisbrug (Stormshak et al., 2009). Netværk i sig selv er således ikke nødvendigvis positivt, da det i højere grad handler om et positivt understøttende netværk for barnet eller den unge (Stormshak et al., 2009).
- **Oplevelse af social støtte og tilgængelighed af støtte:** Oplevelsen af at modtage social støtte og tilgængeligheden af social støtte, herunder også støtte og anerkendelse i forhold til den "omsorgsrolle" barnet eller den unge ofte påtager sig over for forældre med misbrug, beskytter mod en række af de negative følger af misbruget i familien. Det kan eksempelvis være støtte til familien samlet set eller barnet specifikt, eksempelvis fra en ven eller professionel Murray et al., 2012; Thomas et al., 2008)

Virkningsfulde mekanismer, der indvirker på risiko- og beskyttelsesfaktorer

Mekanisme 1: Mentoring

Forskningen viser, at mentoring som overordnet mekanisme – og som en respons på en mentor-mentee-relation – typisk i et mentorforløb, er virkningsfuld for børn og unge, der vokser op i familier med misbrug. På tværs af studierne peges der på en række underliggende mekanismer i selve mentor-mentee-relationen. For det første omhandler det identifikation, hvor barnet eller den unge spejler sig i mentoren og på den måde får nogle pejlemærker, der kan anvendes i egen adfærd. For det andet kan det handle om, at mentoren kan motivere barnet eller den unge til at tage initiativ til at håndtere den situation, som vedkommende befinder sig. For det tredje kan det dreje sig om, at mentoren "lærer fra sig", så barnet eller den unge får konkrete redskaber til at håndtere de udfordringer, han eller hun stilles i. Endelig omhandler mentoring og forbundne mekanismer emotionel støtte, hvor mentoren kan støtte barnet eller den unge i at styrke eget selvværd og forsvar i forskellige situationer, som misbruget i familien medfører (Tolan et al., 2013; Christiansen, 2012).

Samtidig viser studierne, at et centralt element i mentor-mentee-relationen er, at den ikke er begrænset til en enkelt setting, som eksempelvis skolen eller et behandlingscenter. På den måde kan indsatsen opleves som mindre socialt stigmatiserende for barnet eller den unge, da de ikke nødvendigvis skal møde op på et behandlingscenter eller tilsvarende. Endvidere fremhæves det som en styrke ved en-til-en-relationen, at støtten er responsiv over for barnets eller den unges behov og situation, ligesom det er muligt med en høj intensitet i relationen, som ofte kan strække sig over længere tid (Christiansen, 2012; De Wit, 2007).

Mentoring som mekanisme – og de underordnede mekanismer, der knytter sig til mentoring – har især indvirkning på de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der omhandler social støtte og tilgængelighed af støtte, tillid til en voksen person samt modstandskraft og mestring.

Mekanisme 2: Identifikation og spejling

På tværs af studierne fremhæves identifikation, spejling og socialisering som virkningsfulde mekanismer, der indvirker på de negative følgevirkninger, som børn og unge i familier med misbrug allerede oplever eller er i risiko for at opleve på sigt. Disse mekanismer ses typisk i indsatser, hvor barnet eller den unge opnår samvær med andre børn med tilsvarende udfordringer. Dette samvær kan støtte barnet eller den unge i at få en forståelse af egen situation, da de møder andre, der oplever samme udfordringer som dem selv. Samtidig kan mødet med andre ligesindede have en positiv indvirkning på barnets eller den unges oplevelse og følelse af isolation (Welsh et al., 2008).

I forskningen er der ingen entydig sammenhæng mellem identifikation, spejling og socialisering som mekanismer og specifikke risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge i familier med misbrug. Dog tyder det på, at mekanismerne særligt indvirker på de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der kan indkredses til socialt netværk, sociale kompetencer, tillid, oplevelse af social støtte og tilgængelighed af social støtte. På tværs af studierne viser virkningen af mekanismerne sig i form af mindre undvigende adfærd hos barnet eller den unge, større accept fra jævnaldrende, styrket selvpfattelse og mindre psykisk pres, eksempelvis via en mere positiv oplevelse af egen isolation (Russell et al, 2008; Park et al, 2014).

Typisk er identifikation og spejling en respons på mere gruppebaserede aktiviteter, samtaler og forløb med børn og unge, hvor de får mulighed for at drøfte egen situation med andre børn og unge i samme situation, der oplever tilsvarende udfordringer som følge af misbruget i familien (Welsh et al, 2008)

Mekanisme 3: Kvalificering i forhold til viden om forældrenes misbrug

På tværs af studierne peges også på kvalificering af børnene og de unge som en virkningsfuld mekanisme. Det omhandler særligt opbygning af børnenes og de unges viden om forældrenes misbrug, eksempelvis viden om årsag til og virkning af misbruget (Bröning et al., 2012). Denne kvalificering viser sig at understøtte barnet eller den unge i at udvikle mestringskompetencer, herunder blandt andet styrket opfattelse af egen kognitiv funktionsevne samt følelsesmæssige og adfærdsmæssige mestringsstrategier.

Igennem kvalificering øges barnets eller den unges evne til selv at kunne håndtere de udfordringer, som forældrenes misbrug medfører. Det er især blandt børn i alderen 7 til 13 år, at mekanismen har vist positiv virkning. Dette hænger sammen med, at børnene i denne alder, dels er meget modtagelige for at lære, dels er de endnu ikke i en alder, hvor et eventuelt eget misbrug er under udvikling (Bröning et al., 2012).

Styrket kvalificering af børnene og de unge i forhold til at forstå og håndtere misbruget i familien er særlig relevant i forhold til de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der omhandler modstandskraft, selvregulering, risikoadfærd og modenhed. I forskningen har mekanismen vist sig virkningsfuld på barnets eller den unges selvværd og på længere sigt angstniveau, psykisk pres, relationen mellem forælder og barn samt barnets eller den unges sociale isolation (Bröning et al., 2012).

Ofte er det indsatser, der bygger på psykoedukation, individuel rådgivning, men også gruppebaserede samtaleforløb der er med til at understøtte en øget kvalificering af barnets eller den unges forståelse af forældrens misbrug og den dertilhørende adfærd.

Mekanisme 4: Tilknytning

En anden virkningsfuld mekanisme for børn og unge er, når indsatsen giver barnet eller den unge en tilknytning til en ressourcestærk voksen. Det kan være en voksen i familien, en person tæt på familien, i en idrætsforening eller lignende. Denne mekanisme har mange træk til fælles med mentoring som respons på et mentorforløb, men behøver ikke være en en-til-en-relation, som barnet eller den unge har med en professionel eller anden aktør, der udfylder mentorrollen. Det handler i højere grad om, at barnet eller den unge har en voksen, han/hun kan have tillid til, som udviser omsorg og anerkendelse og giver barnet eller den unge, den støtte vedkommende ikke oplever i familien på grund af misbruget.

Mekanisme 5: Træning i forælderrollen

Træning i rollen som forælder er endnu en mekanisme, der er virkningsfuld for barnet eller den unge, der er i risiko som følge af misbruget i familien. Det omhandler træning af forældre i at være mere tilgængelige, opmærksomme og omsorgsfulde over for barnet eller den unge. Det kan eksempelvis være i kommunikationen med barnet eller den unge eller ved at træne håndtering af konflikter i familien både mellem forældrene og mellem forældrene og barnet eller den unge (Reppeti et al., 2002).

Denne mekanisme har særligt fokus på de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der kommer til udtryk som konfliktniveauet i familien, forældrekompetencer, forældreomsorg og opdragelsespraksis. Det er især de mere familiebaserede indsats, hvor indsatsen eksempelvis målrettes forældrene og barnet eller den unge samtidigt, der frembringer mekanismen.

Mekanisme 6: Familie- og netværksfokus

Et helhedsorienteret familie- og netværksfokus er en anden virkningsfuld mekanisme, som forskningen viser, indvirker positivt på barnets/den unges og familiens samlede situation. Det kan være en mekanisme i indsats, hvor barnet, den unge, forældre, professionelle og private netværk involveres i indsatsen, eksempelvis som støtte til familien eller via inddragelse i rådgivning og gruppesamtaler. Dette stiller alle i familien og netværket i en situation, hvor de kan interagere, kommunikere og konfrontere hinanden med de udfordringer og muligheder, de ser (Hummel et al., 2013; Lindegaard, 2006).

Mekanismen er særligt målrettet de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der omhandler barnets eller den unges sociale netværk og den samlede familiesituation, herunder sammenhængskraften i familien og konflikt- og stressniveauet i familien (Lindegaard, 2006).

4.2 Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med psykiske vanskeligheder

I boksene nedenfor fremgår en detaljeret beskrivelse af kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i familier med psykiske vanskeligheder*, herunder målgrupper, følgerikninger af kerneproblematikken samt risiko- og beskyttelsesfaktorer og virkningsfulde mekanismer.

Hvad omhandler kerneproblematikken?

En gennemgående problematik i videnskortlægningen er psykiske vanskeligheder og lidelser hos forældre som en medvirkende årsag til, at børn og unge får en negativ udvikling og trivsel. Det kan også handle om børn, som udsættes eller er i risiko for psykiske overgreb i hjemmet (ikke fysiske overgreb), hvor årsagen ikke kan forklares med deciderede psykiske vanskeligheder hos forældrene, men psykisk belastende relationer i hjemmet. I afgrænsningen af kerneproblematikken er der ikke særskilt fokus på bestemte psykiske lidelser eller diagnoser, med mindre dette er nævnt særskilt. Det er psykiske vanskeligheder bredt set, som er i fokus.

Det anslås, at ca. 8 pct. af børn og unge under 15 år vokser op i familier med psykisk sygdom i Danmark, og at ca. 15 pct. af alle børn selv har været i behandling for en psykisk lidelse, inden de fylder 18 år (Sundhedsstyrelsen, 2012).

Målgrupper for kerneproblematikken

Målgruppen udgør børn og unge, som er i en udsat position, fordi de lever i en familie, hvor en eller begge forældre har psykiske vanskeligheder, eller hvor barnet udsættes for psykiske overgreb som følge af belastende psykiske relationer i familien.

Følgerikninger for børn og unge

I videnskortlægningen indgår en række studier, der påviser sammenhænge mellem forældres psykiske vanskeligheder og negativ påvirkning af barnets trivsel på kortere eller længere sigt.

Omsorgssvigt

Studier viser, at psykiske vanskeligheder hos mødre kan være en stærk udslagsgivende faktor for omsorgssvigt af børnene. Der er således otte gange større risiko for, at mødre med psykiske vanskeligheder udsætter deres børn for omsorgssvigt sammenholdt med mødre med andre belastninger, herunder voldelige forhold, mødre med en svær barndom og mødre med lavindkomst (Dym et al., 2014; Daniel et al., 2010).

Psykiske vanskeligheder hos barnet

Et review med fokus på risikofaktorer for børns udvikling af psykiske problemer viser, at psykiske lidelser i familien og mere specifikt morens psykiske lidelse indebærer en stor risiko for, at barnet også udvikler en psykisk lidelse. Mere end halvdelen af børnene vil selv få psykiske vanskeligheder som børn eller voksne (Siegenthaler et al., 2012). Forældrenes adfærd udgør således en stærk belastning for barnet. Studiet peger på, at børn bliver stressede af forældre, der er deprimerede, fordi forældrene har sløve reaktioner, udviser distance og har begrænset overskud og nærvær i forhold til barnet. Dertil kommer, at barnet føler sig konfus over forælderens sygdom og får en følelse af ansvar over for den syge forælder (Dulmus, 2000; Reiss, 2013)

Adfærdsproblemer og negativ sproglig og kognitiv udvikling

Derudover viser studier evidens for, at børn med depressive forældre er mere tilbøjelige til at opleve følelsesmæssig mistroivsel i ungdomsårene og har større adfærdsproblemer end andre børn, ligesom deres sproglige og kognitive udvikling kan påvirkes negativt (Letouneau et al., 2013; Jones et al., 2013). Endelig viser forældres psykiske vanskeligheder sig at være én blandt flere faktorer, som øger risikoen for, at unge ender i kriminalitet, om end denne faktor vægter relativt lavt sammenlignet med øvrige forhold (Christoffersen et al., 2011).

Ser vi på børn, som lever med psykiske overgreb i hjemmet, så kan denne belastning være udslagsgivende for, at børnene udvikler adfærdsproblemer og problemer med at indgå i relationer (Doyle, 2010). Desuden viser studier en sammenhæng mellem psykiske overgreb i hjemmet og øget risiko for selvmord blandt unge (Miller et al., 2013).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer for barnet og den unge

De indkredsede risiko- og beskyttelsesfaktorer øger eller reducerer risikoen for de potentielle følger-virkninger af kerneproblematikken, som er beskrevet ovenfor.

Der er tre domæner, som knytter an til centrale beskyttelses- og risikofaktorer for, at børn og unge selv udvikler psykiske lidelser; et personlighedsmæssigt, socialt og familiemæssigt domæne. Balancen mellem disse domæner er afgørende i forhold til graden af påvirkningen af barnet (Dulmus, 2000).

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktorer

- **Modstandskraft:** Høj modstandskraft er en generel beskyttelsesfaktor for børn og unge i familier med sociale problemer, og således også børn og unge i familier med psykiske problemer. Modstandskraften kommer til udtryk ved blandt andet barnets eller den unges evne til at tilpasse sig sine omgivelser og tackle og håndtere de problemer, der kan opstå i forbindelse med forældrens psykiske vanskeligheder (Khanlou & Wray, 2014; Siegenthaler et al., 2012).

Familiære risiko- og beskyttelsesfaktorer

- **Familiemiljø:** Følelsesmæssig stabilitet hos moren, samt morens positive opfattelse af moderrol-len, et lavt konfliktniveau mellem forældrene og forældreansvar i forhold til at træffe store beslutninger udgør beskyttelsesfaktorer for barnets eller den unges selvværd. Disse forhold er således også med til at reducere risikoen for psykiske problemer hos barnet eller den unge (Dulmus 2000).

- **Forældrekompetencer:** Lav grad af opmærksomhed og opfølgning på barnet og manglende rammesætning og tydelighed fra forældres side er en risikofaktor for dårligt psykisk helbred hos barnet og den unge (Thomas et al., 2008).
- **Forældres interaktionsmønster med barnet:** Moderlig varme, en aktiv og balanceret familieinteraktion og positiv forældreadfærd over for barnet samt støttende familierelationer øger barnets modstandskraft og selvværd, hvilket dermed reducerer sandsynligheden for, at barnet selv udvikler psykiske problemer (Dulmus, 2000; Repetti, 2002).
- **En nær relation:** Særligt den nærmeste familie, som eksempelvis en bedsteforælder, men også en ven er en beskyttelsesfaktor for børn, der er udsat for psykiske overgreb. (Doyle, 2000). Det kan også skabe positiv social adfærd og udvikling, hvis søskende er en kilde til støtte. Søskende kan udvikle færdigheder sammen, såsom kompetencer i selvregulering og følelsesmæssig forståelse (Stormshak et al., 2009).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne

- **Netværk:** Børn og unge med positive og flere sociale netværk samt generel støtte uden for familien har færre problemer i forhold til angst, depression osv. end børn med dårlige og færre sociale netværk. Sociale netværk er derfor en beskyttelsesfaktor, som medvirker til at minimere risikoen for at barnet udvikler psykiske problemer (McPherson, 2014).

Virkningsfulde mekanismer, der indvirker på risiko- og beskyttelsesfaktorer

Mekanisme 1: Opfølgning og tæt kontakt

Et af de studier, som omhandler virkningsfulde indsatser, peger på, at centrale mekanismer er løbende opfølgning og tæt kontakt med familier med psykisk sårbare forældre (Dumont et al, 2008). Resultater af en sådan indsats, der aktiverer disse mekanismer indikerer, at små episoder af aggression kan forhindres tidligt, så de ikke udvikler sig til alvorlig mishandling senere. Denne indsats blev tilrettelagt i form af hjemmebesøg, hvor den samme medarbejder kom hyppigt i familien, eksempelvis i form af ugentlige besøg i hjemmet (Dumont et al, 2008).

Mekanisme 2: Kvalificering og involvering

Studier viser, at opkvalificering og involvering af både familien og barnet kan være virkningsfulde mekanismer i forhold til at understøtte familier med psykisk sårbare forældre, hvor børnene blandt andet udsættes for omsorgssvigt. Et effektstudie af en konkret indsats målrettet psykisk sårbare forældre, som igangsætter disse mekanismer, viste, at 1 ud af 20 psykisk sårbare mødre i indsatsgruppen (lav vurdering af egne evner og depressive symptomer) udøvede alvorlig mishandling eller omsorgssvigt sammenholdt med 1 ud af 5 mødre i kontrolgruppen (5 pct. vs. 19 pct.) (Dumont et al., 2008). Kvalificeringen af og dialogen med forældre havde fokus på; 1) *at forbedre forælder-barn relationen* gennem vejledning, styrkelse af sunde rutiner, formidling af brugbare modeller og aktiviteter for barn og forælder; 2) *at hjælpe forældrene med at forstå børns udvikling og alderssvarende adfærd* ved at udlevere information derom; 3) *at forbedre helbred og udvikling* ved at understøtte sund adfærd, opfordre til overholdelse af vaccinationsaftaler og andre sundhedsbesøg. Konkret kan indsatser også omhandle forældruddannelse, der giver forældre træning i og viden om en sund forælder-barn interaktion samt træning i den rette kognitive og sproglige stimulering, omsorg for og pleje af barnet (Dulmus, 2000). Det tyder således på positive effekter af mekanismer, som reducerer risikofaktorer og øger beskyttelsesfaktorer, der er relateret til familiemiljø og forældres interaktionsmønstre.

Når man ser på indsatser målrettet børnene og de unge af forældre med psykisk vanskeligheder, viser kvalificering af barnet sig også at have stor effekt i forhold til at hindre, at barnet udvikler psykiske problemer. Gennem kvalificering er der i indsatserne fokus på at klæde børnene på til at forstå og håndtere forældrenes psykiske vanskeligheder. Mekanismen influerer her på risiko- og beskyttelsesfaktorerne modstandskraft og familiemiljøet. Studiet fremhæver især indsatser med adfærdsmæssige, kognitive og psykoedukative komponenter som virkningsfulde, fordi barnet/den unge bliver i stand til at forstå den situation, de er i og lærer at handle ud fra denne (Siegenthaler et al., 2012).

Mekanisme 3: Ansvarliggørelse og motivering

Et andet studie indikerer, at komplekse problemstillinger i familier kan afhjælpes, herunder psykisk sygdom, hvis indsatsen virker ansvarliggørende og motiverende for forældrene og familien. Fokus i den indsats, der indgår i studiet, er at opbygge familiens kompetencer til at håndtere de udfordringer, de står over for, samt at lære familien at tage ansvar for egne handlinger og modtage støtte til at ændre adfærd. Via empowerment-gørende metoder støttes de i at tage kontrol over eget liv og blive uafhængige af hjælpen. Familien får hjælp til at etablere grænser, at holde et ordentligt hjem, at udvikle en sammenhængende hverdag, at opnå kontrol i dagligdagen og dermed håndtere problemer, når de opstår (Hodgkinson et al., 2013). Nogle børn og især unge har en 'omsorgsrolle' over for deres forældre (der er psykisk syg eller misbruger), og har ikke nødvendigvis brug for at blive fritaget fra rollen, men vil gerne anerkendes samt selv have støtte (Statham, 2004).

Mekanisme 4: Integrering og helhedsorientering

Fælles for de inkluderede studier er, at de har fokus på at understøtte hele familiens modstandskraft. Det tyder på, at indsatserne igangsætter centrale mekanismer som integrering og helhedsorientering i forhold til familiens samlede vanskeligheder. Indsatserne kan være en kombination af centerbaseret børneuddannelse, hjemmebesøg, forældruddannelse, familiestøtte ift. multiple interventioner, der kan afhjælpe en række risikofaktorer (Dulmus, 2000). Indsatser, der kombinerer ydelser/behandling af forældre med ydelser/behandling til barn, har størst effekt. De vigtigste elementer i indsatser er en intensiv tilgang til familien, som besøges i hjemmet og hvor der arbejdes på tværs af forskellige ydelser til familien (Statham, 2004).

4.3 Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med traumer

I boksene nedenfor fremgår en detaljeret beskrivelse af kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i familier med traumer, herunder målgrupper, følgevirkninger samt risiko- og beskyttelsesfaktorer og virkningsfulde mekanismer.*

Hvad omhandler kerneproblematikken?

En kerneproblematik, der kan udledes på tværs af de studier, som er inkluderet i videnskortlægningen, er børn og unge, der vokser op i familier med traumer. I forskningen fremgår det, at et traume kan opstå som følge af chokerende oplevelser, som eksempelvis overfald, krigsoplevelser, naturkatastrofer, tortur, alvorlig sygdom, ophold i flygtningelejr, tilværelse som flygtninge i et nyt og anderledes land eller død blandt nære relationer, herunder også selvmord.

Et traume kan således opstå af forskellige årsager, og kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i familier med traumer*, omfavner derfor relativt mange typer af familier. Fælles for traumatiserede er, at voldsomme oplevelser i fortiden i større eller mindre grad præger deres liv fremadrettet.

Det er vanskeligt at sætte tal på antallet af familier i Danmark, som er traumatiserede eller påvirket af traumer. I forhold til målgruppen af flygtninge viser en undersøgelse af nyankomne asylansøgere i Danmark, at 34 pct. af asylansøgerne opfylder kriterierne for posttraumatisk stressforstyrrelse, (PTSD) (Amnesty Internationals Danske Lægegruppe, 2008). Sammenholdes dette med antallet af flygtninge i Danmark, svarer det til, at over 30.000 mennesker lever med traumer i Danmark. (Dansk Flygtningehjælp).

På baggrund af en anden undersøgelse anslås det, at der lever 30.000-45.000 voksne flygtninge i Danmark, hvoraf et større antal pårørende kan være sekundært traumatiserede (LG Insight, 2013). PTSD er en relativt langvarig, og af og til kronisk tilstand, som kan opstå efter alvorlige psykiske belastninger. Lidelsen kendetegnes blandt andet ved stadig genoplevelse (flashbacks) af den skræmmende hændelse både i vågen tilstand og som mareridt, hyperarousal (eksempelvis irritabilitet, søvnproblemer, koncentrationsbesvær og humørsvingninger) og undgåelse af situationer som minder om hændelsen, der har udløst traumet (ICD-10 indeholder diagnostiske kriterier for PTSD).

Målgrupper for kerneproblematikken

På baggrund af de inkluderede studier, der omhandler kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i familier med traumer*, er der fokus på målgrupperne flygtningebørn og -unge, som vokser op i familier med traumer samt børn og unge, som lever i en selvmordsramt familie. Afhængigt af hvad traumet består af, vil der være forskellige følgevirkninger, ligesom der vil være forskellige risiko- og beskyttelsesfaktorer alt efter, om der er fokus på flygtningebørn og -unge eller børn og unge, som lever i en selvmordsramt familie. Dette er tydeliggjort ved at opdele de to former for traumer i beskrivelsen af følgevirkninger og risiko- og beskyttelsesfaktorer nedenfor.

Følgevirksomheder for børn og unge

Flere studier påviser forskellige sammenhænge mellem traumer i familien og negative følgevirksomheder for barnets eller den unges trivsel.

Målgruppen af flygtningebørn og -unge

For flygtninge børn og -unge, som lever i familier med traumer, fremhæver studierne ofte to former for traumatisering, henholdsvis primær og sekundær traumatisering. Primær traumatisering betyder, at børn og unge selv har oplevet en traumatisk oplevelse og været på flugt, mens sekundær traumatisering ikke er ensbetydende med at børnene eller de unge har oplevet en traumatisk begivenhed, men at de traumatiseres som følge af en opvækst hos traumatiserede forældre.

Psyriske vanskeligheder

Forskningen viser, at flygtningebørn og -unge, som lever i familier med traumer, har en større forekomst af angst, depression og PTSD i forhold til andre børn (Fazel et al., 2012). De har større følelsesmæssige problemer, en større forekomst af hyperaktivitet, søvnproblemer og adfærdsproblemer samt større risiko for at ende i kriminalitet, ligesom de ofte er prægede af fremtidspessimisme.

Uddannelsesmæssige konsekvenser

Børn og unge, som er traumatiserede, har sværere ved at koncentrere sig, og traumatet har derfor ofte uddannelsesmæssige konsekvenser, idet de er i risiko for at præstere dårligere i skolen. Det skyldes blandt andet, at også sekundært traumatiserede børn og unge ofte lever i permanent eksistentiel usikkerhed i eksillandet med traumatiserede forældre, som er udfordret i forhold til at give deres børn tilstrækkelig tryghed og støtte.

Svækket tillid til omgivelser

Endelig kan sekundært traumatiserede flygtningebørn og -unge ofte udvise svækket tillid til forældre og omgivelser. Det hænger blandt andet sammen med, at børnene og de unge kan miste troen på, at forældrene kan beskytte dem (Dansk Flygtningehjælp, 2011; Bronstein et al., 2011; Peltonen et al., 2010; Tyrer et al., 2014).

Målgruppen af børn og unge i selvmordsramte familier

Psyriske vanskeligheder

Forskningen indikerer, at børn og unge, der har en forælder, som har begået selvmord, har en større risiko for at udvikle psykosociale problemer som eksempelvis depression, angst, PTSD og sociale tilpasningsproblemer end andre børn. Disse børn har også en større risiko for at begå selvmord på længere sigt (Kuramoto, 2009).

Stigmatisering

Stigmatisering kan også være en følgevirksomhed for børn og unge, der har mistet en forælder ved selvmord. Studier viser, at følelsen af skam, skyld og vrede samt en oplevelse af at være stigmatiseret, er større hos børn, der har mistet en forælder på grund af selvmord end hos børn, som har mistet en forælder af andre årsager (Kuramoto et al., 2009; Bronstein et al., 2011).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer for barnet og den unge

Målgruppen af flygtningebørn og -unge

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktor

- **Køn:** Drengene har en større risiko for at udvikle PTSD end piger, om end studier viser, at kønnet har en relativt lille forklaringskraft sammenlignet med andre risiko- og beskyttelsesfaktorer. Studierne viser også, at der er forskel på, hvordan PTSD kommer til udtryk hos henholdsvis piger og drenge. Det fremgår her, at piger oftere reagerer introvert i form af eksempelvis depression, mens drenge reagerer mere ekstrovert, hvilket kan komme til udtryk ved forskellige typer af adfærdsp problemer (Bronstein et al., 2011; Fazel et al., 2012).
- **Sprogkunderskaber:** Det er en yderligere stressfaktor ikke at forstå sprog og kultur i det land, man kommer til. Derfor er gode sprogkunderskaber en beskyttelsesfaktor for barnets eller den unges udvikling af PTSD (Fazel et al., 2012; Tyrer et al., 2014).
- **Skolegang:** Forskningen peger på, at barnet eller den unges oplevelse af at føle sig tryk – og modtage den rette støtte – i skolen kan mindske risikoen for at udvikle PTSD. Skolen bliver således en beskyttelsesfaktor (Fazel et al., 2012). Det kan eksempelvis handle om, at der er en person på skolen, barnet eller den unge kan gå til, hvis han eller hun oplever behov for det.

Familære risiko- og beskyttelsesfaktorer

- **Forældrekompetencer:** Forskningen peger på, at social støtte fra forældre og et positivt sammenhold i familien er meget afgørende for, om børn udvikler PTSD (Peltonen et al., 2010; Fazel et al., 2012). Børn og unge, der vokser op med traumatiserede forældre, som ikke har ressourcerne til at varetage forældrerollen, er således ekstra udsatte. Dette skyldes blandt andet, at det virker beskyttende for barnet eller den unge, at de kan tale om problemer med deres forældre (Dansk Flygtningehjælp, 2011; Peltonen et al., 2010; Trickey et al., 2011).
- **Ledsagelse:** Flygtningebørn i eksil, som er ledsaget af forældre, har en mindre risiko for at udvikle PTSD end uledsagede børn (Bronstein et al., 2011).
- **Socioøkonomiske forhold:** Såfremt familien er socioøkonomisk marginaliseret, kan dette være en yderligere stressfaktor, som kan medvirke til at øge risikoen for at udvikle PTSD hos børn og unge i familier med traumer. Forskningen viser dog også, at socioøkonomisk baggrund kun har en lille forklaringskraft sammenlignet med andre risikofaktorer (Dansk Flygtningehjælp, 2011; Fazel et al., 2012; Trickey et al., 2011).
- **Søskenderelationer:** Gode søskenderelationer, som sikrer barnet eller den unge opbakning og positive følelsesmæssige relationer og støtte, er en beskyttelsesfaktor i forhold til udvikling af psykiske problemer blandt børn og unge, der vokser op i familier med traumer (Peltonen et al. 2010).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne

- **Netværk:** Et positivt netværk kan beskytte barnet eller den unge i forhold til at udvikle PTSD. Dette understreges også i en række studier, der viser, at social tilbagetrækning øger risikoen for PTSD hos barnet eller den unge (Dansk Flygtningehjælp, 2011; Fazel et al., 2012; Trickey et al., 2011).

- **Begivenhedens voldsomhed:** Enkelte studier viser, at der kan være en sammenhæng mellem risikoen for at udvikle PTSD hos barnet eller den unge, og karakteren og voldsomheden i oplevelsen, som medførte traumat. Dele af forskningen viser dog, at betydningen af dette er relativ lille (Bronstein et al., 2011; Fazel et al., 2012; Trickey et al., 2011).
- **Asylstatus:** Usikkerhed i forbindelse med asylstatus og et langt ophold i et asylcenter kan skabe eksilstress og øge risikoen for, at barnet eller den unge udvikler PTSD, angst og depression (Bronstein et al., 2011; Dansk Flygtningehjælp, 2011; Fazel et al., 2012; Tyrer et al. 2014). Stabile boligforhold i eksillandet kan derimod mindske risikoen for PTSD (Fazel et al., 2012).
- **Forskelsbehandling:** Forskningen viser også, at diskrimination og problemer forbundet med integrationsprocessen i et nyt land kan være med til at øge risikoen for PTSD og depression (Bronstein et al., 2011; Fazel et al., 2012).

Målgruppen af børn og unge i selvmordsramte familier

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktor

- **Alder:** Yngre børn rammes oftere hårdere end ældre børn (< 11 år) af en forælders selvmord. Det kommer til udtryk ved eksempelvis øget risiko for selv at begå selvmord eller for at udvikle en psykisk lidelse.
- **Konfrontering med begivenheden:** Såfremt barnet eller den unge har fundet den døde forælder eller på anden vis har været direkte konfronteret med selvmordet, øges risikoen for PTSD.

Familære risiko- og beskyttelsesfaktorer

- **Familiemiljø:** En række familiemæssige forhold før og efter en forælder begår selvmord har indflydelse på risikoen for, om barnet/den unge udvikler psykiske problemer som følge af forældrens død. Det øger således risikoen for udvikling af psykiske problemer, hvis forældrene før den ene forældres selvmord har været skilt, manglet forældrekompetencer, samt hvis en eller begge forældre før selvmordet har haft psykiske problemer. Efter en forælders selvmord betyder forhold som den tilbageværende forælders psykiske tilstand, familiens økonomiske situation, skoleflytning, familiestøtte og de tilbageværende forældrekompetencer noget for, hvordan et barn/en ung klarer sig.
- **Forælders køn:** Risikoen for udvikling af bipolar lidelse hos barnet eller den unge er større, hvis moren har begået selvmord, sammenlignet med hvis det er faren, der har begået selvmord (Kuramoto et al. 2009).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne

- **Socialisering med omgivelser:** Studier viser, at social tilbagetrækning er en risikofaktor for udviklingen af PTSD hos barnet eller den unge (Trickey et al., 2011).

Virkningsfulde mekanismer, der indvirker på risiko- og beskyttelsesfaktorer

Mekanisme 1: Bearbejdning

På tværs af en række studier i videnskortlægning fremgår, at indsatser med bearbejdning som den centrale mekanisme er med til at reducere symptomer på PTSD hos flygtningebørn og -unge. Med bearbejdning er der fokus på at behandle udgangspunktet for flygtningebørn og -unges udvikling af PTSD – det vil sige indsatser, der sætter ind over for selve traumet. Dette kan komme til udtryk ved fokus på at rekonstruere den udløsende begivenhed og italesætte de følelser, den vækker. På den måde kan barnet eller den unge bearbejde sine oplevelser ved at dele disse med andre.

Denne mekanisme kan eksempelvis være en respons på indsatser, der rummer forskellige former for kreativ terapi, kreativ leg, drama, tegning, historiefortælling og musikterapi, som bruges til at sætte ord på de traumatiske oplevelser. Derudover fremhæves kognitiv adfærdsterapi som særlig effektiv i forhold til at reducere symptomer på PTSD (Tyrer et al., 2014; Peltonen et al., 2010).

Mekanisme 2: Kvalificering i forhold til at kunne håndtere følgerne af traumet

Studier peger på, at der ikke kun fokuseres på bearbejdning af selve traumet, men at børn og unge og deres familier kvalificeres i forhold til kunne håndtere konsekvenserne af traumet. Det kan eksempelvis være via psykoedukation og udvikling af mestringsstrategier, der ruster barnet/den unge og familien til at forstå symptomer og reaktioner samt reagere hensigtsmæssigt på disse. Forskningen viser blandt andet, at kognitiv adfærdsterapi, der har fokus på at støtte barnet/den unge og familien i at forstå egne reaktioner og tilpasse adfærd, har positiv effekt (Dansk Flygtningehjælp, 2011; Peltonen et al., 2010).

Mekanisme 3: Relationsopbygning

Videnskortlægningen viser, at relationsopbygning som mekanisme har indflydelse på styrken af familiefunktionen og social støtte fra forældre, som er vigtige beskyttelsesfaktorer i forhold til eventuel udvikling af PTSD hos barnet eller den unge. Flere studier fremhæver, at det er afgørende, at hele familien inddrages i indsatser målrettet familier med traumer, og at der arbejdes med familiens evne til at undgå konflikter, holde sammen og støtte hinanden (Fazel et al., 2012; Dansk Flygtningehjælp, 2011). Endvidere viser et studie, hvor relationsopbygning også fremstår som en central mekanisme, at et styrket positivt netværk hos barnet eller den unge i familien kan understøtte vedkommendes trivsel og virke som en beskyttende faktor for barnet eller den unge (Tyrer et al., 2014).

4.4 Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i socioøkonomisk og kulturelt marginaliserede familier

I boksene nedenfor fremgår en detaljeret beskrivelse af kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i marginaliserede familier*, herunder målgrupper, følgerikninger samt risiko- og beskyttelsesfaktorer og virkningsfulde mekanismer.

Hvad omhandler kerneproblematikken?

En gennemgående kerneproblematik på tværs af studierne i videnskortlægningen er børn og unge, som vokser op hos marginaliserede forældre. Marginalisering henviser til den situation, hvor mennesker har en marginal position og en lav grad af deltagelse i et eller flere sociale systemer.

Marginalisering kan eksempelvis komme til udtryk via forældrenes økonomiske marginalisering, uddannelsesmæssige marginalisering, marginalisering på arbejdsmarkedet eller kulturel marginalisering. Når forældre er marginaliserede, viser forskningen, at det har afgørende betydning for børn og unges muligheder, idet børn og unge kan have svært ved at bryde den negative sociale arv.

Tal viser, at knap 15 pct. af alle børn og unge i Danmark er marginaliserede (Ottosen, 2010). Marginalisering adskiller sig fra social eksklusion, som betyder, at et menneske er marginaliseret inden for flere sociale systemer på samme tid. Graden af udsathed hos børn og unge vil derfor stige med antallet af områder, hvor forældrene er marginaliserede..

Målgrupper for kerneproblematikken

På baggrund af de inkluderede studier, der omhandler kerneproblematikken børn og unge, der vokser op i marginaliserede familier, er følgende målgrupper identificeret og inkluderet.

- Børn og unge der vokser op i familier, som er **socioøkonomisk marginaliserede**. Ved socioøkonomisk marginalisering henvises til et sammensat mål af flere variable. Socioøkonomisk marginalisering henviser således til, hvorvidt forældrene er økonomisk aktive, det vil sige i beskæftigelse eller på overførselsindkomst og til forældrenes uddannelsesniveau.
- Børn og unge der vokser op i familier, som er **kulturelt marginaliserede**. Ved kulturel marginalisering forstås især, at en familie har sproglige barrierer, der gør det vanskeligt at indgå i samfundet på lige fod med den øvrige befolkning. En indikator for kulturel marginalisering kan yderligere være, når familier på grund af kulturelle og sproglige barrierer ikke i tilstrækkelig grad er i stand til at deltage i og forstå såvel de formelle som uformelle institutioner og konventioner, som samfundet bygger på. Endelig er det et anvendt mål for kulturel marginalisering, når menneskers medieforbrug i meget høj grad er orienteret mod modersmålet og det oprindelige hjemland.

Studier inkluderet i videnskortlægningen fremhæver især etniske minoriteter som kulturelt marginaliserede. Det er således denne gruppe, der primært er i fokus i forhold til viden om kulturel marginalisering.

Følggevirkninger for børn og unge

I videnskortlægningen indgår en række studier, der påviser sammenhæng mellem familiens marginalisering og negative følggevirkninger for barnets trivsel på kortere eller længere sigt.

Målgruppen af børn og unge i socioøkonomisk marginaliserede familier

Uddannelsesmæssige konsekvenser

Studier viser, at børn og unge, som vokser op i familier, der er socioøkonomisk belastede, har en øget risiko for at klare sig dårligere på en række områder i livet. Socioøkonomisk marginalisering har eksempelvis uddannelsesmæssige konsekvenser, idet børn og unge med socioøkonomisk marginaliserede forældre har en øget risiko for at klare sig fagligt dårligere i folkeskolen. De har dermed også sværere ved at få en uddannelse på længere sigt (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2014; Jones et al., 2013).

Sundheds- og sygdomsrisiko

Svag socioøkonomisk baggrund hænger sammen med børn og unges sundhed og sygdomsrisiko. Marginaliseringen har derfor også helbredsmæssige konsekvenser. Dette kan blandet andet forklares med, at der oftere er dårlige kost- og motionsvaner hos målgruppen, en mere risikobetonet livsstil samt et større konfliktniveau i socioøkonomisk belastede familier. Sådanne forhold kan hæmme børn og unges mentale som fysiske helbred. Hertil ses også en større forekomst af hyperaktivitet og adfærdsproblemer og angst og depression hos børn og unge, som vokser op i økonomisk belastede familier (Bürgi et al., 2012; Jones et al., 2013; National Children's Bureau, 2013; Letourneau et al., 2013).

Mindre deltagelse i fritidslivet

Endelig viser forskningen, at børn og unge fra familier, som er socioøkonomisk belastede, deltager langt mindre i fritidslivet end andre børn. Det er blandet andet et problem, idet forskningen indikerer, at de succesoplevelser, de venner og det netværk, som kan opnås gennem fritidsaktiviteter, kan være med til at sikre, at børn og unge klarer sig godt på trods af svære opvækstvilkår (Dahl, 2007). Det bør fremhæves, at forskningen også peger på, at det ikke er den socioøkonomiske baggrund i sig selv, der har en stor forklaringskraft på børn og unges udfald, men at de negative følggevirkninger snarere medieres gennem en række øvrige forhold, som er hyppigere forekommende hos familier, der er socioøkonomisk belastede. Disse risikofaktorer fremhæves nedenfor under risiko- og beskyttelsesfaktorer (Letourneau, 2013).

Målgruppen af børn og unge i kulturelt marginaliserede familier

Uddannelsesmæssige konsekvenser

Studier viser, at børn og unge med kulturelt marginaliserede forældre har sværere ved selv at tage del i samfundslivet sammenlignet med andre børn og unge generelt (Dahl, 2007). Det har eksempelvis uddannelsesmæssige konsekvenser, idet de klarer sig dårligere i skolen og uddannelsessystemet. Gruppen af kulturelt marginaliserede børn og unge deltager også mindre i fritidslivet end andre børn og unge generelt. Dette blandt andet på grund af forældrenes manglende kendskab til den danske foreningsform (Dahl, 2007; Kutcher & Helve, 2012;).

Lavt selvværd og antisocial adfærd

Derudover viser forskningen, at børn og unge fra kulturelt marginaliserede familier har en øget risiko for lavt selvværd. Dette kan skyldes, at de i højere grad føler sig anderledes og oplever at skille sig ud fra majoritetsbefolkningen. Endelig har børn og unge fra kulturelt marginaliserede familier en øget risiko for at udvikle antisocial adfærd og ende i kriminalitet (Jackson, 2009; Dahl, 2007; Kutcher og Helve, 2012; Davenport, 2013).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer for barnet og den unge

Målgruppen af børn og unge i socioøkonomisk marginaliserede familier

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktorer:

- **Adfærd og engagement:** Problemadfærd og manglende engagement hos det enkelte barn eller den enkelte unge har betydning for, hvordan barnet eller den unge klarer sig i skolen og uddannelsessystemet. Det enkelte barns attitude og holdninger til egen adfærd er derfor en medspillende faktor for, hvordan barnet eller den unge kommer igennem sin skolegang (Pollard, 2008).
- **Sociale kompetencer:** Har barnet gode sociale kompetencer, fremhæves dette som en beskyttelsesfaktor for fastholdelse og udbytte i skolen. Dette kan eksempelvis komme til udtryk i form af evnen til positivt at involvere sig i skole- og nærmiljøet (Pollard, 2008).

Familiære risiko- og beskyttelsesfaktorer:

- **Familiemiljø:** Opbrud i familien som eksempelvis skilsmisse, flytning og fængsling øger risikoen for, at børn og unge klarer sig dårligt i skolen, har dårligere mentalt og fysisk helbred samt introverte problemer, som eksempelvis angst eller depression, og ekstroverte problemer, som eksempelvis antisocial eller kriminell adfærd (Jones et al., 2013; Letourneau et al., 2013; Murray et al., 2012)
- **Forældrekompetencer:** Konsistent disciplin og en struktureret forældretil, eksempelvis en stil, hvor der balanceres mellem støtte, kontrol og bemyndigelse af barnet eller den unge, er en beskyttelsesfaktor for, at børn og unge klarer sig godt i skolen og i mindre grad udvikler problemadfærd (Jones et al., 2013; Letourneau et al., 2013; Pollard, 2008). Dertil kommer, at anerkendelse og ros fra familien samt engagement, prioritering og forventninger fra forældre er en beskyttelsesfaktor for at klare sig godt i skolesystemet. Forældre, der er opgivende og lader børnene styre egen skolegang, er en risikofaktor (Davenport, 2013; Jones et al., Pollard, 2008; Siraj-Blatchford et al., 2013).
- **Forældres interaktionsmønster med barnet:** En familie med et højt konfliktniveau er en risikofaktor for, at børn og unge klarer sig dårligere i skolesystemet, udvikler adfærdsproblemer samt for udviklingen af fysiske og mentale problemer (Jones et al., 2013; Repetti et al., 2002). Omvendt er et familiemiljø med et godt sammenhold og en sund forælder-barn-relation en beskyttelsesfaktor for, at børn og unge klarer sig godt i uddannelsessystemet og for deres mentale og fysiske helbred (Jones et al., 2013; McPherson, 2014; Repetti et al., 2004; Schulte et al., 2011; Khanlou, 2014).
- **Psykisk trivsel hos forældre:** Forældre med psykiske problemer øger risikoen for, at børn i socioøkonomisk marginaliserede familier klarer sig dårligt i skolen og udvikler introverte og ekstroverte problemer (Letourneau et al., 2013).

- **Søskenderelationer:** Søskendeforhold kan fungere både som en risikofaktor og en beskyttelsesfaktor. En tæt, positiv og støttende søskenderelation kan skabe prosocial adfærd og positiv udvikling. Søskende kan også udvikle færdigheder sammen og opbygge kompetencer i forhold til selvregulering, sociale kompetencer og empati, som har positive konsekvenser på sigt i form af pro-sociale og akademiske kompetencer. Omvendt kan vedvarende konflikt mellem søskende øge risikoen for blandt andet dårlige præstationer i skolen, udvikling af aggressiv adfærd og stofmisbrug (Stormshak, 2009).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne

- **Nærområdet:** Barnets eller den unges nærområde kan være en beskyttelsesfaktor for børn og unges fysiske sundhed, hvis det fremmer muligheden for aktivitet og leg. Et trygt nærområde fremmer også graden af deltagelse i fritidsaktiviteter og er en beskyttelsesfaktor for skolegang og uddannelse. Områder, hvor der er øget forekomst af vold og misbrug, forstærker risikoen for, at børn og unge klarer sig dårligt i skolen (Pollard, 2008; Davenport, 2013; National Children Bureau, 2013).
- **Netværk:** Positive netværk og venskaber er en beskyttelsesfaktor for skolepræstationer, idet omgivelserne kan sætte sunde standarder (Pollard, 2008; Siraj-Blatchford et al., 2013).
- **Skolegang:** Det er en beskyttelsesfaktor, at barnet kommer i dagtilbud fra det er 2 år, da dagtilbuddet støtter op om barnets faglighed, hvilket kan medføre, at barnet klarer sig bedre i skolen og dermed har større sandsynlighed for at bryde den sociale arv (Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, 2014). Desuden er trivsel i skolen en beskyttelsesfaktor for, at børn klarer sig godt igennem uddannelsessystemet (Jones et al. 2013; Davenport et al., 2013).

Målgruppen af børn og unge i kulturelt marginaliserede familier

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktorer:

- **Køn:** Forskningen fremhæver drenge fra kulturelt marginaliserede familier, som en gruppe der er i øget risiko for at ende i kriminalitet (Blackburn et al., 2009). Derudover har køn betydning for børn og unges deltagelse i fritidslivet, idet forskningen viser, at piger fra kulturelt marginaliserede familier i højere grad end drenge er i risiko for at være fraværende i fritidslivet (Dahl, 2007).
- **Sprogkundskaber** er en beskyttelsesfaktor for at bryde social marginalisering og klare sig godt i uddannelsessystemet (Kutcher & Helve, 2012).

Familiære risiko- og beskyttelsesfaktorer:

- **Forældrekompetencer:** Støtte fra forældre i forhold til barnet eller den unges skolegang er en beskyttelsesfaktor for, at barnet eller den unge klarer sig godt i skolen (Kutcher & Helve 2012). Desuden er forældres evner til at tage vare på deres børn en beskyttelsesfaktor, der øger barnet/den unges akademiske evner og samtidig mindsker risikoen for, at barnet/den unge udvikler problematisk adfærd (Jackson et al., 2009).
- **Værdikonflikter:** Forskningen viser, at børn og unge, der oplever, at det er svært at navigere mellem majoritetskulturen og kulturelle normer i familien, er i øget risiko for stress og angst. Dette blandt andet fordi børn og unge ofte tilpasser sig hurtigere til nye normer set i forhold til deres forældre, og dette kan skabe konflikter. Samtidig oplever de i højere grad at føle sig anderledes, fordi der er forskel på værdier og normer i hjemmet og i det omkringliggende samfund (Barret, 2001; Kutcher & Helve, 2012).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne:

- **Intrakulturelt netværk:** Netværk indenfor egen kultur fremhæves som både en risiko- og en beskyttelsesfaktor. Netværket sikrer vigtig social og kulturel støtte, men hvis netværket er for isoleret, kan det bidrage til at skabe et 'os og dem-forhold', som fastholder den kulturelle marginalisering (Kutcher & Helve, 2012).

Interkulturelt netværk: Dette netværk er en beskyttelsesfaktor, idet det er med til at bryde den kulturelle marginalisering og kan facilitere inklusion. Et stærkt netværk udelukkende inden for egen etnisk gruppe kan omvendt være med til at skabe en os og dem-relation og dermed fremme kulturel marginalisering (Kutcher & Helve, 2012).

- **Social støtte:** Social støtte fra omgivelserne kan være en beskyttelsesfaktor, idet børn og unge dermed får den støtte, deres forældre har svært ved at give dem (Kutcher & Helve, 2012).
- **Forskelsbehandling:** Negative medie billeder af barnet eller den unges kultur og etnicitet samt en oplevelse af diskrimination øger risikoen for, at barnet/den unge udvikler dårligt selvværd (Kutcher & Helve, 2012).

Virkningsfulde mekanismer, der indvirker på risiko- og beskyttelsesfaktorer

Målgruppen af børn og unge i socioøkonomisk marginaliserede familier

Mekanisme 1: Kvalificering i forhold til skolegang

Det er afgørende for, at børn og unge klarer sig godt i uddannelsessystemet, at de har adgang til hjælp og støtte, ros og anerkendelse samt motiveres og engageres. Børn fra socioøkonomisk marginaliserede familier får i mindre grad end andre børn tilstrækkelig hjælp og støtte fra hjemmet. Flere studier fremhæver i den forbindelse den positive effekt af mentorforløb, der kan kvalificere børn og unges skolegang ved at levere den støtte og hjælp, som børn og unge fra marginaliserede familier ofte mangler. Mentorer kan virke som gode rollemodeller, der kan motivere og rådgive børn og unge. Mentorforløb har vist sig at kunne forbedre børn og unges tilknytning til skolen, øge deres faglige niveau og mindske risikoen for frafald (De Wit, 2007; Herrera et al., 2011; Tolan et al., 2013).

Forskningen fremhæver også indsatser for førskolebørn (fx The Abecedarian Study). Børn fra udsatte familier er oftere ikke alderssvarende udviklet og skoleparate. At kvalificere børns sociale og kognitive udvikling, inden de starter i skole, øger derfor deres mulighed for at følge med fagligt. Dette har vist at have positive effekter på langt sigt, da det øger børn og unges chancer for at klare sig godt igennem uddannelsessystemet (Ramey & Ramey, 2004).

Mekanisme 2: Forældreinvolvering

Det fremgår af studierne, at forældres engagement i børn og unges skolegang og en positiv relation mellem forældre og barn har stor betydning for, hvordan børn og unge klarer sig gennem uddannelsessystemet. Derfor kan fremhæves familierettede indsatser, der understøtter forældrenes evner til at påtage sig et ansvar for børnenes skole og yderligere understøtter en positiv familierelation. Indsatsen Families and Schools Together (FAST) fremhæves som en indsats, der både forbedrer børnenes faglighed i skolen og forældrenes kompetencer og engagement (Jackson, 2009).

Mekanisme 3: Relationsopbygning i familien

Forskningen viser, at børn og unge fra socioøkonomisk marginaliserede familier ofte har dårligere mentalt og fysisk helbred samt en større forekomst af adfærdsproblemer end børn og unge fra ikke socioøkonomisk marginaliserede familier. Det fremgår, at et lavt konfliktniveau i familien og et godt familieklima er en beskyttelsesfaktor for børn og unges helbred og adfærdsproblemer. Det anbefales derfor, at indsatser fokuserer på at skabe et mindre konfliktfyldt opvækstmiljø samt stærkere familierelationer. Der fremhæves således indsatser, som er rettet mod hele familien med det formål at fremme en positiv familierelation og forbedre sammenhængskraften. Ligeledes fremhæves forældrerettede indsatser, herunder rettet mod forældrenes opdragelseskompetencer samt parterapi, der kan være med til at mindske konfliktniveauet i familien (McPherson et al. 2014; Repetti et al. 2002).

Målgruppen af børn og unge i kulturelt marginaliserede familier

Mekanisme 1: Kvalificering i forhold til skolegang

Børn og unge, som vokser op i kulturelt og socialt marginaliserede familier, har en større risiko for at klare sig dårligt i skolen og ende i kriminalitet end andre børn og unge. Dette blandt andet fordi deres forældre i mindre grad er i stand til at understøtte dem. Der er derfor behov for at understøtte børn og unges kvalificering på disse områder. Her har flere studier vist, at mentorindsatser er effektive. Mentorindsatser kan give faglig og sproglig støtte, rådgive og motivere og har vist sig effektive i forhold til at forbedre etniske børn og unges faglige niveau og fastholdelse i skolen (Ahmed, 2010). Gennem rådgivning og som positive rollemodeller viser studier også, at mentorindsatser kan mindske risikoen for, at unge ender i kriminalitet (Blackburn et al., 2009; Tolan et al. 2014). Forskningen viser generelt, at mentorindsatser kan have en forebyggende effekt på udviklingen af kriminel adfærd (Christiansen, 2012), men for etniske minoriteter er det interessant at have in mente, at mentorrelationer ser ud til at være mest effektive, når mentor og mentee har samme etniske oprindelse. Dette blandt andet fordi det sikrer forståelse af det udsatte barns kultur (Blackburn et al., 2009).

Der kan arbejdes mere direkte ved at kvalificere forældrene og forbedre deres mulighed for at rådgive deres børn og understøtte deres skolegang. Blandt andet kan fremhæves indsatsen Families and Schools Together (FAST), der bl.a. gennem støttende forældregrupper er effektiv i forhold til at fremme forældrenes kompetencer og engagement og derved højne børn og unges faglige niveau (Jackson, 2009). Andre studier har vist, at det kan have en positiv effekt på utilpassede og kriminalitetstruede unge at arbejde med forældrene. Herunder at arbejde med forældrenes evner til at håndtere ansættede situationer, til at rådgive deres børn og til at skabe bedre relationer i familien. Et kvalitativt studie viser, at forbedring af unge minoritetsdrenges adfærd opnås gennem en indsats, der inkluderer både forældre og børn og blandt andet arbejder med forældregrupper, hvor forældre lærer, hvordan de skal tackle deres børn og unges problematiske adfærd (Blackburn et al., 2009; Jackson, 2009).

Mekanisme 2: Mediering mellem familier og nærmiljø

Sprog og kulturforståelse er afgørende for, i hvilket omfang det er muligt at navigere i og være en del af det omkringliggende samfund. Sprogproblemer og manglende kulturforståelse kan eksempelvis være et problem i forhold til forældres kommunikation med skolen, offentlige myndigheder og for børn og unges mulighed for at indgå i fritidsaktiviteter. Her viser studier, at det kan have en positiv effekt, at frivillige tilbyder hjemmebaseret støtte og virker som mediatorer mellem familier og nærmiljøet ved at oversætte både sprog og kultur. Mediering giver bl.a. forældrene en bedre mulighed for at involvere sig i deres børn og unges skole og fritidsliv (Ahmed, 2010).

Mekanisme 3: Mestring

At være kulturelt forskellig fra majoritetskulturen kan føre til lavere selvværd, stress og angst blandt børn og unge med etnisk minoritetsbaggrund. Det kan skyldes, at det er svært at mestre de kulturelle forskelligheder og navigere i et eventuelt pres mellem normer fra majoritetskulturen og egen kultur. Det har her vist sig effektivt at arbejde med den følelsesmæssige stress, der kan opstå ved kulturel marginalisering. Et eksempel på en indsats er FRIENDS, hvor man, blandt andet i grupper, arbejder med børn og unges (7-19 år) evne til at anerkende følelser, mestre bekymringer, håndtere negative tanker og gensidigt hjælpe hinanden. Indsatsen har vist sig effektiv i forhold til at mindske angst og skabe et mere positivt fremtidssyn (Barret et al., 2001). Derudover har et kvalitativt studie af en indsats, der bl.a. fokuserer på etniske minoritetsdrenge's følelser, evne til at opbygge selvværd og ændre negative tanker, vist sig at forbedre etniske minoritetsdrenge's problemadfærd (Blackburn et al. 2009). Flere studier viser, at det har positiv effekt at arbejde med minoritetsunges selvværd, selvfølelse og identitet (Jackson, 2009).

Mekanisme 4: Socialisering

Litteraturen anbefaler at understøtte netværk blandt kulturelt og socialt marginaliserede børn og unge. De har ofte et godt netværk inden for deres egen etniske gruppe, og dette er vigtigt, da kulturelt tilhørsforhold kan virke som et fast holdepunkt og en støtte. For integrationen i samfundet er det dog afgørende, at børn og unge med etnisk minoritetsbaggrund samtidig udvikler et interkulturelt netværk, herunder deltager i sport eller andre former for foreningsliv, der har vist en positiv effekt for integrationen (Kutcher & Helve, 2012).

Når det gælder etniske minoriteter, er det i litteraturen i øvrigt ofte fremhævet, at det er en fordel at arbejde med kulturelt tilpassede indsatser. Dette dels da de i flere tilfælde har vist sig at have god effekt, dels fordi gruppen af etniske minoriteter er underrepræsenteret i sociale indsatser i samfundet. Eksempelvis har en indsats, der er målrettet bl.a. overvægt og øvrige sociale problemer hos børn og unge, vist sig i høj grad at kunne hjælpe etniske minoriteter, når der tages højde for sproglige barrierer, og indsatsen tilpasses kulturelt (Bürgi et al. 2012; Ahmed, 2010; Barret et al. 2001).

4.5 Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med kriminalitet

I boksene nedenfor fremgår en detaljeret beskrivelse af kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i familier med kriminalitet*, herunder målgrupper, følgevirkninger samt risiko- og beskyttelsesfaktorer og virkningsfulde mekanismer.

Hvad omhandler kerneproblematikken?

Børn og unge der vokser op i familier med kriminalitet er en anden kerneproblematik, der kan identificeres på baggrund af de inkluderede studier i videnskortlægningen. Det kan dreje sig om søskende og/eller forældre, der begår kriminalitet eller tidligere har begået kriminalitet. En del af de inkluderede studier har afsætt i barnets eller den unges situation, mens den ene forælder er i fængsel som følge af begået kriminalitet. Samlet set findes der begrænset forskning inden for området, der omhandler familiemedlemmers kriminalitet og følgevirkningerne af dette for børn og unge i familien. Endvidere er det et fåtal af de inkluderede studier, der beskriver indsatser med høj grad af evidens målrettet målgruppen.

Målgrupper for kerneproblematikken

Da forskningen på området, som nævnt er relativt begrænset, er der taget udgangspunktet i en bredt formuleret målgruppe, som dækker børn og unge i familier, hvor tidligere eller nuværende familiemedlemmer har begået kriminalitet, samt børn og unge, der har forældre i fængsel på grund af begået kriminalitet.

Følgevirkninger for børn og unge

For de børn og unge, der vokser op i familier, hvor et eller flere medlemmer af familien har en kriminel historik eller udviser kriminalitetsadfærd, viser forskningen en øget risiko for, at en række negative følgevirkninger indtræffer.

Egen kriminalitet

I en stor del af studierne, som omhandler kriminalitet i familien, findes evidens for, at en negativ følgevirkning af at vokse op i en familie med kriminalitet er en øget risiko for, at barnet eller den unge selv bliver kriminel senere i livet (Murray et al. 2009; Murray et al., 2012; Christoffersen et al., 2011, Rambøll 2013; Thomas et al., 2008). Denne sammenhæng er størst, når det dømte familiemedlem er af samme køn, som barnet eller den unge, ligesom ældre søskendes lovovertrædelser har større indflydelse end yngre søskende (Christoffersen et al., 2011). Desuden er barnet eller den unge i øget risiko for at blive kriminel, hvis moren er straffet for en kriminel handling (Rambøll, 2013).

Forskningen peger på forskellige forklaringer på sammenhængen mellem forældres kriminalitet og barnets eller den unges kriminalitet. En forklaring er, at forælder og barn har været udsat for samme risikofaktorer i barndommen, hvorfor kriminaliteten kan ses som en del af den sociale arv (Østergaard et al., 2015). En anden forklaring, der peges på, er, at forældrene ikke i tilstrækkelig grad har kunnet være rollemodeller for deres barn, hvilket har indflydelse på, hvordan barnet eller den unge håndterer konkrete situationer i fremtiden (Østergaard et al., 2015; Murray et al. 2012).

Psykiske vanskeligheder

Forskningen viser, at børn og unge i familier med kriminalitet ofte mistrives. Et studie fremhæver blandt andet øget risiko for, at børn og unge udvikler psykiske lidelser, som angst og depression, hvis de vokser op i familier, hvor en af forældrene er kriminel (Murray et al. 2009).

Udvikling af eget misbrug

De studier, der fokuserer på kriminalitet i familien, viser også, at der er en øget risiko for, at børn og unge eksperimenterer med stoffer tidligt i deres liv, ligesom der er en øget sandsynlighed for, at barnet eller den unge udvikler et stof- og eller alkoholmisbrug senere i livet, hvis en eller begge forældre har været eller er kriminel (Russel et al., 2008; Dawson et al., 2012).

Antisocial adfærd

På tværs af studierne i videnskortlægningen er der forskellige konklusioner i forhold til de negative følgevirkninger for barnet eller den unge, hvis forældrene er i fængsel.

På den ene side beskriver en række studier, hvordan en forælders fængsling øger risikoen for, at barnet eller den unge udvikler antisocial adfærd og aggressiv adfærd. Dette kan samtidig øge risikoen for, at barnet eller den unge selv bliver kriminel (Østergaard et al., 2015; Murray et al., 2009). Et studie viser blandt andet, at de børn og unge, der udviser tidlige tegn på antisocial adfærd samt ekstrem antisocial adfærd, står for over halvdelen af al begået ungdomskriminalitet (Armeliuss & Andreassen, 2007). De samme studier viser, at denne gruppe af børn og unge er i større risiko for at udvikle angst og depression samt mere generelle mentale problemer (Murray et al., 2009; Murray et al., 2012).

På den anden side viser studier også, at de negative følgevirkninger for barnet eller den unge kan skyldes forældrenes kriminelle adfærd inden fængsling – og at den negative indvirkning af dette fjernes fra barnet eller den unge, når forælderen fængsles (Murray et al., 2009). Dette tyder på, at nogle af følgevirkninger ikke nødvendigvis relaterer sig til at have en forælder, der er fængslet, men i højere grad det, at barnet eller den unge vokser op i en familie med en eller flere medlemmer, der har begået eller begår kriminalitet.

Risiko- og beskyttelsesfaktorer for barnet og den unge

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktor

- **Psykisk trivsel:** Såfremt barnet eller den unge har psykiske vanskeligheder, som eksempelvis lav selvkontrol, aggressiv adfærd eller har forsøgt at begå selvmord, øger dette risikoen for, at barnet eller den unge bliver kriminel (Christoffersen et al., 2011). Omvendt er en positiv selvopfattelse og generel livstilfredshed en beskyttende faktor for barnet eller den unge (Christoffersen et al., 2011; Østergaard et al., 2015).
- **Skolegang:** Faglighed, intelligens, tilknytning til skolen samt skolefravær er risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der kommer fra familier med kriminalitet. Børn og unge, der har et højt skolefravær, hyppige skoleskift og lav intelligens, er i større risiko for at blive kriminel (Murray et al., 2009; Christoffersen et al., 2011). Har barnet faglig succes og præsterer godt i skolen samt en positiv tilknytning til skolen, er dette omvendt en beskyttelsesfaktor (Østergaard et al., 2015).
- **Misbrug:** Et stof- eller alkoholmisbrug hos barnet eller den unge øger risikoen for, at vedkommende begår kriminalitet (Østergaard et al., 2015; Christoffersen et al., 2011).

Familiære risiko- og beskyttelsesfaktorer

- **Familiemiljø:** Studierne viser, at forhold i familiemiljøet, som eksempelvis konflikt mellem forældrene, forældre der er skilt samt fysiske og psykiske overgreb i hjemmet, alle er risikofaktorer, der øger risikoen for, at barnet eller den unge bliver kriminel (Christoffersen et al., 2011).
- **Forældrekompetencer:** Forældres positive opdragelse af barnet eller den unge samt faste rammer og klare forventninger til barnet eller den unge kan øge barnets eller den unges trivsel betydeligt. Omvendt viser forskningen, at forældres manglende opsyn med barnet eller den unge øger risikoen for mistrivsel (Christoffersen et al., 2011). Studier viser desuden, at adfærdsmønstre ofte gentages på tværs af generationer. Dette betyder, at børn og unge med kriminelle forældre er i øget risiko for selv at udvikle kriminalitetsadfærd, da de mangler positive rollemodeller (Hodgkinson & Jones, 2013; Østergaard et al., 2015; Murray et al., 2012).
- **Forældres interaktionsmønstre med barnet:** I familier, hvor den ene forælder er i fængsel, er der et øget pres på den tilbageværende forælder, som måske også lider af depression, overarbejde og ensomhed. Derfor er der en risiko for, at vedkommende ikke er tiltrækkeligt opmærksom på barnets eller den unges behov (Murray et al., 2012). Børn eller unge, der har en forælder, som er fængslet, risikerer derfor at være under manglende opsyn og måske udsat for decideret omsorgssvigt (Murray et al., 2009). En vigtig beskyttelsesfaktor for børn og unge, der oplever, at den ene forælder er fængslet, er, at den tilbageværende forælder er støttende, og at børnene og de unge har adgang til en voksen, som de stoler på, og som de kan tale med om de problemer, situationen medfører (Dawson et al., 2012; Christiansen, 2012).

- **Forældres uddannelsesniveau:** Forældrenes uddannelsesniveau er også en risiko- eller beskyttelsesfaktor. Såfremt barnets eller den unges forældre ingen uddannelse har eller har grundskolen som højeste gennemførte uddannelse, er vedkommende i øget risiko for at blive kriminel (Christoffersen et al., 2011; Østergaard et al., 2015).
- **Forældres misbrug:** Det øger risikoen for, at barnet eller den unge bliver kriminel, hvis moren har et stof- eller alkoholmisbrug (Østergaard et al., 2015).
- **Økonomi:** I familier, hvor en forælder fængsles, er der ofte et fald i indkomst. Dette har betydning for barnets eller den unges trivsel, ligesom et fald i familiens indkomst øger risikoen for, at barnet bliver kriminelt (Murray et al., 2012; Murray et al., 2009; Dawson et al., 2012).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne

- **Netværk:** Negativ indflydelse fra jævnaldrende børn og unge udgør en risiko for barnet eller den unge, der vokser op i familier med kriminalitet. Det kan være, at jævnaldrende er tilknyttet et bandemiljø, eller at relationen til jævnaldrende skaber konflikter for barnet eller den unge. I disse situationer øges risikoen for, at barnet eller den unge bliver kriminel (Christoffersen et al., 2011). Omvendt er det positivt, hvis barnet eller den unge har en ekstra omsorgsperson, eksempelvis en ven af familien eller en nabo, som vedkommende er i tæt kontakt med – og som ikke er kriminel. Endvidere er det beskyttende for barnet eller den unge, hvis han eller hun trives socialt og deltager i sociale arrangementer, ligesom støtte fra en lærer eller en kontaktperson på barnets eller den unges skole er positivt, idet det giver barnet eller den unge en positiv rollemodel (Christoffersen et al., 2011).
- **Stigmatisering:** Oplever barnet eller den unge at blive stigmatiseret af omgivelser som følge af familiens kriminalitet eller en af forældrenes fængsling, indvirker dette på barnets eller den unges adfærd. Således viser forskningen, at jo mere barnet eller den unge oplever sig stigmatiseret af omgivelserne, desto større er risikoen for, at barnet eller den unge udvikler antisocial adfærd. Det gør det samtidig vanskeligt at give barnet eller den unge den støtte, der er behov for (Murray et al., 2012).

Virkningsfulde mekanismer, der indvirker på risiko- og beskyttelsesfaktorer

Mekanisme 1: Socialisering

De studier, der er inkluderet, viser, at socialisering er en virkningsfuld mekanisme i arbejdet med børn og unge, der vokser op i familier med kriminalitet. Det omhandler, at barnet eller den unge indgår i sociale interaktioner og interagerer med en eller flere andre. I studierne ses det, at socialisering har en positiv virkning på børn og unges udvikling af sociale kompetencer og selvtillid. Dette støtter barnet eller den unge i at fravælge kriminelle miljøer, som eksempelvis bandemiljøer (Christiansen, 2012). Socialisering som mekanisme har en forventet indvirkning i forhold til at hæmme eller fremme de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der omhandler stigmatisering, forældres interaktionsmønstre med barnet eller den unge og forældrekompetencer. Studierne fremhæver især mentorindsats, som virker socialiserende. Det at have en mentor kan give barnet eller den unge en god vokserollemodel og en god mentorrelation, som viser sig at være positivt i forhold til at forhindre børn og unges kriminalitet, antisocial adfærd og tidligt misbrug af rusmidler, ligesom det indvirker positivt på barnets eller den unges skolegang (Christiansen, 2012). En række studier viser, at de mest positive og signifikante effekter indtræffer 12 måneder efter mentorrelationen og indsatsen er iværksat. Indsatsen skal helst være intens med ugentlige møder, have en støttede form, understøtte opbygningen af tillidsfulde relationer, og der skal foretages et grundigt match mellem mentor og mentee (Dawson et al., 2012; Christiansen, 2012; Tolan et al., 2013).

Mekanisme 2: Aktivering

Studier i videnskortlægningen viser, at børn og unge, der vokser op i familier med kriminalitet, profiterer af at blive aktiveret. Aktivering afhjælper især barnets eller den unges oplevelse af stigmatisering, ligesom det kan forbedre barnets eller den unges sociale netværk og styrke barnets eller den unges psykiske trivsel. Det anbefales, at børnene og de unge deltager i fritidsaktiviteter, idet barnet eller den unge på den måde oplever at være en del af noget socialt. Dette er med til at reducere risikoen for, at barnet eller den unge udvikler antisocial og kriminel adfærd (Østergaard, 2015; Christiansen, 2012). Et studie peger på, at deltagelse i fritidsaktiviteter især har positiv virkning på børn og unge mellem 10 til 16 år, som er i risiko for at begå kriminalitet, ligesom fritidsaktiviteter ser ud til at indvirke positivt på børn og unges tilknytning til skolen, sociale adfærd, psykiske trivsel og selvbi-lede. Desuden fremhæves det, at de mest positive forandringer som følge af aktivering og fritidsindsatser ses, hvis indsatsen varer mindst et år, at barnet eller den unge deltager hyppigt i aktiviteterne, at indsatsen understøttes af en kvalificeret, støttende og stabil person samt styrker de unges sociale og emotionelle færdigheder (Christiansen, 2012).

Mekanisme 3: Træning i forælderrollen

Et studie fremhæver træning i forælderrollen som en mekanisme, der er virkningsfuld for børn og unge, der er i risiko for, at de negative følgevirkninger af kriminalitet i familien indtræffer. Denne mekanisme omhandler træning af forældre i at være opmærksomme og omsorgsfulde overfor barnet eller den unge samt i at sætte positive grænser for barnet eller den unge. Det kan eksempelvis være i form af ændret kommunikation mellem forældre og barnet/den unge eller træning i at håndtere konflikter i familien, både imellem forældrene og imellem forældrene og barnet/den unge (Dawson et al., 2012).

Denne mekanisme indvirker især på de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der kommer til udtryk via forældrenes interaktionsmønstre med barnet, forældrekompetencer og familiemiljøet. Studiet fremhæver, at indsatsen bør understøtte den tilbageværende forælder, eksempelvis ved fængsling af en af forældrene, i at være en god forælder, som "trænes" i at have fokus på barnets materielle behov, dets trivsel i skolen og i kommunikationen med barnet. Endelig peges på, at træning af forældre kan sætte fokus på, at forældrene lærer at sætte ord på sine følelser med henblik på at overføre denne læring til barnet eller den unge (Dawson et al., 2012).

4.6 Kerneproblematik: Børn og unge der vokser op i familier med vold

I boksene nedenfor fremgår en detaljeret beskrivelse af kerneproblematikken *børn og unge, der vokser op i familier med vold*, herunder målgrupper, følgevirkninger samt risiko- og beskyttelsesfaktorer og virkningsfulde mekanismer.

Hvad omhandler kerneproblematikken?

En række af de studier, der er inkluderet i videnskortlægningen viser, at en kerneproblematik i familier med sociale problemer er vold i familien. Det kan handle om, at barnet eller den unge er vidne til vold mellem forældrene, og/eller at barnet eller den unge selv udsættes for vold.

Hovedparten af de inkluderede studier, der peger på denne kerneproblematik, har børn og unge, der er vidne til vold i hjemmet, som omdrejningspunkt. Typisk mellem forældrene. Det betyder, at barnet eller den unge enten ser, hører om eller er direkte involveret i volden, eksempelvis ved forsøg på at stoppe volden eller konflikten (Davies et al., 2008). Vold mellem forældre kan omfatte både fysiske, psykiske, seksuelle, økonomiske og følelsesmæssige overgreb (Guy et al., 2014)

En række af de inkluderede studier har fokus på børn og unge, der udsættes for "mishandling" i hjemmet (på engelsk benævnes dette "domestic abuse" eller "domestic violence"). "Mishandling" defineres bredt, og kan være både fysisk vold, psykisk vold, seksuelle overgreb og omsorgssvigt. Ingen af studierne har en entydig definition af "mishandling", og opfattelsen af, hvad der kan karakteriseres som "mishandling", afhænger af den kulturelle kontekst (Meadows et al., 2011; Geffner et al., 2008). Denne kerneproblematik tager afsæt i litteraturens brede fokus på "mishandling", og fokuserer på vold som både fysisk, psykisk og seksuel vold. Mange af studierne har dog fokus på vold i form af fysisk vold. I de tilfælde hvor litteraturen skelner skarpt mellem typerne af vold, fremhæves dette.

Målgrupper for kerneproblematikken

Et af de inkluderede studier argumenterer for en korrelation mellem hjem, hvor en forælder udsættes for vold og vold mod børnene eller de unge i hjemmet. Dette baserer sig på dokumentation af, at børn og unge, der udsættes for vold, oftere lever i hjem, hvor en forælder også udsættes for vold end børn og unge, der lever i hjem, hvor vold ikke er en problematik (CAADA, 2014). Endvidere viser et studie, at der de senere år er tilvejebragt mere viden om, at vold i familien på længere sigt kan påvirke børn og unge, uanset om de selv har været udsat for vold eller har været vidne til vold (Social Services, 2007).

Målgruppen for kerneproblematikken 'børn og unge, der vokser op i familier med vold, er på baggrund af de inkluderede studier, indkredset til børn og unge, der har været vidne til vold i familien, eller som selv har været udsat for eller udsættes for vold.

Følgevirksomheder for børn og unge

Forskningen viser, at børn og unge, der er vidne til vold i hjemmet eller selv udsættes for vold, er i stor risiko for en række negative følgevirksomheder, der spænder over fysiske, psykiske og sociale problemer.

Psykosociale problemer

Forskningen peger på, at psykosociale problemer ofte ses hos børn og unge, der er vokset op i familier med forskellige typer af vold. Disse børn og unge er i større risiko for at udvikle depression og angst, ligesom de oftere udviser bekymringsadfærd og øget risiko for selvmordsforsøg (Geffner et al., 2008; Christoffersen, 2009; CAADA, 2014). Et dansk studie viser, at børn og unge, der udsættes for psykisk vold, har omkring 2,7 gange større risiko for at udvikle depression, end børn og unge der ikke har oplevet samme problematik (Christoffersen, 2009). Endvidere fremgår det af forskningen, at børn og unge, der udsættes for vold, er i risiko for at opleve traumesymptomer som eksempelvis søvnløshed, flashback og indelukkethed (Davies et al., 2008). Forskningen viser, at drenge, der har været udsat for eller er vidne til vold i hjemmet, oftere reagerer udadvendt og aggressivt, mens piger har mere introverte reaktionsmønstre (Davies et al., 2008).

Problemer med fysisk helbred

De inkluderede studier peger på, at børn og unge, der vokser op i familier med vold, oplever et højere niveau af stress og er i øget risiko for udvikling af blodtryks- og hjerteproblemer (Stride et al., 2008). For børn og unge, der udsættes for vold, er risikoen for sygdom og tidlig død højere, end for børn og unge der ikke har været eller er udsat for vold (Geffner et al., 2008).

Antisocial adfærd

Studierne peger på, at børn og unge, der selv har været udsat for vold, er i øget risiko for at udvikle voldelig adfærd senere i livet (Guy et al., 2014; Østergaard et al., 2015; Geffner et al., 2008; Thomas et al., 2008). Dette kan hænge sammen med, at barnet eller den unge tillærer sig voldelig adfærd som følge af forældrenes adfærdsmønstre. En anden forklaring er, at barnet eller den unge har oparbejdet frustration over dårlig behandling og voldelig adfærd fra forældrene og udøvelse af fysisk vold bliver en måde at få afløb for vrede og afmagt (Østergaard et al., 2015). Studier viser endvidere, at børn og unge, der har oplevet fysisk vold i familien, har større sandsynlighed for selv at finde en partner, der har voldelig adfærd end børn og unge, der ikke har oplevet denne problematik. Ydermere peges der på, at børnene og de unge kan have vanskeligt ved at etablere relationer og vise tillid til andre mennesker, hvis de er vidne til eller selv udsættes for vold (Guy et al., 2014; Kracke et al., 2008). Endelig er der stor risiko for, at børn og unge, der har været udsat for vold, udvikler kriminalitetsadfærd og misbrug (Geffner et al., 2008).

Et af studierne viser desuden, at især for drenge kan en følgevirksomhed af at blive udsat for fysisk vold i barndommen være en øget risiko for, at de senere i livet udsætter deres partner for fysisk vold (Meadows et al., 2011).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer for barnet og den unge

Individuelle risiko- og beskyttelsesfaktor

- **Skolegang:** Barnets eller den unges faglige niveau i skolen er en risiko- eller beskyttelsesfaktor. Et studie viser, at børn og unge, der præsterer fagligt dårligt i skolen, er i risiko for at udvikle trivselsproblemer. Omvendt er positive faglige oplevelser og præstationer i skolen en beskyttelsesfaktor for barnet eller den unge (Kitzmann, 2003).
- **Modstandskraft:** Børn og unge, der har en stærk modstandskraft og strategier til at mestre situationen med vold i familien, er i højere grad beskyttet mod de negative følgevirkninger af problematikken (Gewitz et al., 2008; Kracke et al., 2008).

Familiære risiko- og beskyttelsesfaktorer

- **Familiemiljø:** I familier præget af vold ses ofte et højt konfliktniveau mellem forældrene. Dette øger risikoen for, at negative psykosociale følgevirkninger indtræffer for børnene og de unge. Således viser studier, at et højt aggressions- og konfliktniveau i familien øger risikoen for, at barnet eller den unge gennemgår en negativ udvikling og får et dårligt helbred (Kitzmann 2003; Repetti et al., 2002).
- **Forældrekompetencer:** En række studier fremhæver negativ forældreadfærd og utilstrækkelige forældrekompetencer, som faktorer der sætter barnet eller den unge i risiko for at opleve social og psykisk mistrivsel. Det kan handle om, at forældrene ikke har tilstrækkelige kompetencer til at sætte rammer og stille krav til barnet eller den unge, hvilket øger risikoen for, at han eller hun mistrives socialt og psykisk (Guy et al.2014; Kracke et al.2008; Davies et al.2008).
- **Forældres interaktionsmønstre med barnet:** Kvaliteten af tilknytningen og interaktionen mellem forældrene og barnet eller den unge er en faktor, der kan virke beskyttende eller øge risikoen for mistrivsel, udvikling og læring. Manglende eller dårlig tilknytning og interaktion mellem barnet og forældrene kan medvirke til, at især yngre børn risikerer at løsrive sig følelsesmæssigt fra forældrene. Dette øger risikoen for social og psykisk mistrivsel. Endvidere er børn og unge i familier med vold ofte oversete eller udsat for omsorgssvigt, hvilket også øger risikoen for mistrivsel. Dette kan også medføre, at barnet eller den unge udvikler mistillid til forældrene (Guy et al., 2014; Kracke et al., 2008).
- **Omfanget af vold i familien:** Studier viser, at der er en sammenhæng mellem antallet af gange barnet udsættes for vold, og risikoen for selvmordsadfærd. Jo flere gange, desto højere risiko for selvmordsadfærd. Omfanget af vold er således en betydningsfuld risikofaktor. Dette gælder både fysisk vold og seksuelle overgreb (Davies et al., 2008; Kitzmann, 2003; Miller 2014; Mironova et al., 2011).

Risiko- og beskyttelsesfaktorer i omgivelserne

- **Netværk:** Et positivt socialt netværk, som støtter barnet eller den unge, angives i forskningen som en vigtig beskyttelse mod følgerne af vold i familien (Kracke et al., 2008). Forskningen viser, at der er øget risiko for, at børn og unge, der har været udsat for vold isolerer sig socialt, når gruppen sammenlignes med børn i Danmark generelt. Dette kan indvirke negativt på barnets eller den unges trivsel og adfærd (Christoffersen et al., 2009).

Virkningsfulde mekanismer, der indvirker på risiko- og beskyttelsesfaktorer

Mekanisme 1: Kvalificering i forhold til at håndtere følgerne af vold

Studier, der omhandler kerneproblematikken vold i familien, viser, at en central mekanisme i arbejdet med børn og unge, der oplever dette er kvalificering af barnet eller den unge i forhold til at kunne håndtere følgerne af volden. Studierne fremhæver især kvalificering, som sikrer barnet eller den unge en forståelse og mestring af den situation, som volden stiller vedkommende i. Dette styrker barnets eller den unges kompetencer og redskaber til at handle i situationen (Gewitz et al., 2008; Kostolitz et al., 2014).

Kvalificering som mekanisme er særlig relevant i forhold til at fremme beskyttelsesfaktorer som barnets eller den unges modstandskraft og sociale kompetencer.

Mekanisme 2: Træning i forældrerollen

I de studier, hvor der dokumenteres positive effekter af indsats målrettet forældre i familier med vold, er det især forældretræning, der optræder som en virkningsfuld mekanisme for de børn og unge, der er i risiko som følge af problematikken i familien. Dette omhandler træning af forældrene i at være omsorgsfulde og opmærksomme på deres barns behov. Endvidere kan det handle om træning i, hvordan forældrene kan indlede samtaler med barnet eller undgå konflikter.

Indsats, hvor forældretræning er en respons på aktiviteterne, har dokumenteret positiv effekt på forældrenes selvtillid, relationen mellem forældre og barn samt forældrenes vredeshåndtering. Endvidere viser forskningen, at forældretræning har en effekt på barnets eller den unges fremtidige adfærd, herunder i forhold til at reducere adfærdsproblemer og antisocial adfærd (Christoffersen et al., 2009).

Forældretræning som mekanisme kan være med til at hæmme og fremme de risiko- og beskyttelsesfaktorer, der omhandler forældrekompetencer, familiemiljø og forældrenes interaktionsmønstre med barnet eller den unge (Meadows et al., 2011; Barlow et al., 2006). Studier viser, at forældretræning typisk er en respons på forældre- og mere familierettede indsatser (Statham, 2004; Geffner et al., 2008). Især kognitiv adfærdsterapi til forældrene fremhæves som en indsats, der har positive effekter for barnets eller den unges sociale trivsel (Christoffersen et al., 2009).

Endelig viser studier, at indsatser målrettet den forælder, der ikke begår vold, er effektive. Disse indsatser omfatter eksempelvis støttepakker, hvor der er fokus på risikovurdering af familien, støtte og hjælp til den pågældende forælder samt beskyttelse og støtte til barnet eller den unge (Social Services, 2007).

Mekanisme 3: Bearbejdning

For børn og unge der har været vidne til eller har været udsat for vold, viser studier, at bearbejdning er en positiv og virkningsfuld respons på effektive indsatser. Det handler om bearbejdning af det potentielle traume, som flere børn og unge udvikler, når de oplever vold, idet det styrker deres trivsel på sigt. De studier, der har bearbejdning i fokus, viser, at særligt indsatser med kognitiv terapi og tilsvarende kerneelementer er virkningsfulde i barnets eller den unges bearbejdning af oplevelsen og volden (Statham, 2004; Geffner et al., 2008).

Mekanisme 4: Identifikation og spejling

Enkelte studier viser, at identifikation og spejling er en virkningsfuld mekanisme i forhold til at forebygge de negative følgevirkninger af vold i familien. I disse studier anbefales det, at børn og unge, der vokser op i familier med vold, indgår i sociale miljøer, hvor de har mulighed for at spejle sig i andre børn og unge, der har oplevet samme problemer, og som udviser modstandskraft i håndteringen af følgevirkningerne (Meadows et al., 2011). Dette støtter barnet eller den unge i tillæringen af styrket modstandskraft.

Indsatser med dette fokus har en dokumenteret positiv effekt på børnenes og de unges trivsel og samlede helbred. De risiko- og beskyttelsesfaktorer, som identifikation og spejling som mekanisme kan påvirke, er særligt barnets eller den unges sociale kompetencer, skolegang og tilknytning til skolen (Meadows et al., 2011).

Et af studierne viser, at 'Resilient Peer Treatment', er en indsats med fokus på identifikation og spejling, som har positive effekter. Indsatsen består overordnet af social legeterapi, som er målrettet udvikling af barnets eller den unges sociale kompetencer, eksempelvis via positive lege mellem barnet eller den unge, der har været udsat for eller vidne til vold og jævnaldrende, som ikke har oplevet samme problematik (Meadows et al., 2011).

5. DETALJERET METODEBESKRIVELSE

Som beskrevet i kapitel 2 bygger rapporten på en videnskortlægning med afsæt i Rapid Evidence Assessment.

Videnskortlægningen har haft til formål at indkredse dokumenteret viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer for børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer, og som enten er udsatte eller i risiko for at blive det. Samtidig har videnskortlægningen haft fokus på at identificere effektive indsatser målrettet børn og unge, der vokser op i familier med sociale problemer, særligt med det fokus at udlede virkningsfulde mekanismer.

5.1 Søgestrategi for videnskortlægningen

Videnskortlægningen er baseret på en søgestrategi med nedenstående specifikationer:

5.1.1 Indholdsmæssig afgrænsning

Søgningen er afgrænset i forhold til de relevante undersøgelsesspørgsmål, en definition af målgruppe og typer af interventioner med henblik på at udlede søgetermer.

Undersøgelsesspørgsmål

Videnskortlægningen har haft fokus på at belyse følgende to spørgsmål:

1. Hvilken viden findes der om risiko- og beskyttelsesfaktorer for trivsel, udvikling og læring blandt børn og unge, som lever i udsatte familier?

Med risikofaktorer menes de individuelle, familierelaterede eller faktorer i omgivelserne, som øger risikoen for, at et barn eller en ung udvikler problemer.

Med beskyttelsesfaktorer menes forhold hos et barn eller en ung eller i opvækstmiljøet, der reducerer sandsynligheden for en negativ psykosocial udvikling hos barnet/den unge, der er udsat for risikofaktorer.

Der er fokus på faktorer, som hhv. reducerer eller øger risikoen for, at børn og unge i udsatte familier udvikler problemer.

2. Hvilke indsatser med deltagelse af frivillige organisationer og/eller i samarbejdet mellem kommunale myndigheder og frivillige organisationer har vist sig virkningsfulde i forhold til at øge trivsel, udvikling og læring blandt børn og unge, som lever i udsatte familier?

Med indsatser udført af frivillige organisationer forstås ikke-lønnet, formelt organiseret arbejde, der sigter på at give enkeltindivider eller grupper øget velfærd eller omsorg.

Det er tilstræbt at indkredse de virkende mekanismer i indsatserne, som reducerer identificerede evidensbaserede risikofaktorer og øger beskyttelsesfaktorer for børn og unge, som lever i familier med forskellige sociale problemstillinger.

Spørgsmålene er belyst med udgangspunkt i en systematisk søgning og gennemgang af danske, nordiske og internationale publikationer (se under *Datakilder*).

Målgruppe

Målgruppen for litteraturstudiet er børn og unge op til 18 år, der vokser op i familier med forskellige typer af sociale problemer, og som enten er udsatte eller i risiko for at blive det. Det kan eksempelvis være børn og unge af misbrugere, forældre med psykiske vanskeligheder, traumatiske

serede flygtninge, marginaliserede etniske minoriteter, fængslede, voldsramte, selvmordsramte eller fattige.

Målgrupper blandt børn og unge, som er udsatte af andre årsager end familiære – herunder personlige forhold (fx personlighedsforstyrrelse, lav kognition, lavt selvværd mv.) eller andre forhold i omgivelserne, inddrages alene i litteraturstudiet, for så vidt disse børn og unge lever i familier med sociale problemer. Der ses således alene på personlige forhold, familiære forhold og andre forhold i omgivelserne, for så vidt disse udgør beskyttende faktorer eller risikofaktorer for forskellige delmålgrupper blandt børn og unge, som lever i familier med sociale problemer.

Interventioner

Fokus har været på de interventionstyper, som i puljen er defineret som støtteegnede, og som derfor også afspejler indsatsen i de otte deltagende projekter. Det drejer sig om:

- Netværksskabende initiativer
- Samtalegrupper
- Rådgivningsforløb
- Mentorforløb.

En komplet liste over søgetermer fremgår nedenfor. Indsatserne er som nævnt afgrænset til kun at gælde indsatser af frivillige foreninger eller frivillige foreninger i samspil med det offentlige.

5.1.2 Kildemæssig afgrænsning

Geografisk afgrænsning

Vestlige lande i Europa, USA, Canada og Australien.

Sproglig afgrænsning

Engelsk, dansk, norsk, svensk.

Metodisk afgrænsning (studietype)

I litteraturstudiet er inddraget primært sekundærlitteratur i form af oversigtsartikler, reviews og metaanalyser, sekundært anvendes primærlitteratur i form af RCT's og kohortestudier. Når der kun sekundært anvendes enkeltstående studier, skyldes det, at fokus er på at identificere viden på et højt evidensniveau, og at fokus er på at udlede de fremtrædende risiko- og beskyttelsesfaktorer for målgruppen samt virkningsfulde mekanismer, som kan henholdsvis reducere eller øge disse faktorer. Fokus er således ikke at udforme konkrete indsatsbeskrivelser og viden om fx implementeringsforhold. Dog er der særligt i forhold til de nordiske studier inkluderet enkelte kvalitative studier, herunder også forløbsstudier.

- Oversigtsartikler/metastudier (sekundær litteratur)
- Randomiserede, kontrollerede forsøg (RCT) (primær litteratur)
- Kvasi-randomiserede, kontrollerede forsøg (primær litteratur)
- Før- og efterstudier (CBA) (primær litteratur).

Tidsmæssig afgrænsning

Publikationer fra følgende tidsperiode er inkluderet 2000-2015, men i kortlægningen af risiko- og beskyttelsesfaktorer har der, i overensstemmelse med opdraget for videnskortlægningen, været særligt fokus på studier fra perioden 2012-2015.

Datakilder

Danske:

Marselisborgcenteret, SFI, AKF, DSI, Danske Regioner, KL, kommuner, Kora, SIM, Ministeriet for Forebyggelse og Sundhed, Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold, Socialstyrelsen, Netpunkt DanBib.

Nordiske databaser:

Libris (svensk nationalbibliografi), NBBF – Nasjonalt bibliotek for barnevern og familievern.

Udenlandske databaser:

Britisk Education Index; Australian Education Index; PsychINFO; CiNAHL; ERIC; Sociological Abstracts; ASSIA; Social Policy and Practice; Social Service Abstracts; Web of Knowledge; SCOPUS; SocINDEX; Web of Science; SSCI; Campbell; Cochrane; BibSys

Websites:

California Evidence Based Clearinghouse - <http://www.cebc4cw.org/>
 Campbell Collaboration - <http://www.campbellcollaboration.org/> 2
 Child Trends - What Works - <http://www.childtrends.org/>
 CRD - Centre for Reviews and Dissemination - <http://www.york.ac.uk/inst/crd/>
 NREPP - National Registry of Evidence-Based Programs and Practices - <http://www.nrepp.samhsa.gov/>
 Social Care Online - <http://www.scie-socialcareonline.org.uk/search.asp>.

Søgetermer

Nedenfor er udledt søgetermer for begge undersøgelsesspørgsmål. Formålet er at højne overblikket og bevare systematikken under arbejdet med at afsøge litteraturen. Konkret er søgeled og dertilhørende søgetermer struktureret, så de stemmer overens med de naturligt afgrænsede delelementer i hvert undersøgelsesspørgsmål, således at søgningens indhold målrettet besvarer disse. Ved flere af søgetermerne er der eksempler tilknyttet.

SØGETERMER FOR UNDERSØGELSESPØRGSMÅL 1 OG 2**Undersøgelsesspørgsmål 1:**

Hvilken viden findes der om risiko- og beskyttelsesfaktorer for trivsel, udvikling og læring blandt børn og unge, som lever i udsatte familier?

SØGELED A – Viden om beskyttelses- og risikofaktorer:

Risiko

Risikofaktorer

Personlige risikofaktorer [adfærdsforstyrrelse, lav kognition, spiseforstyrrelse, lavt selvværd, psykiske vanskeligheder, selvmordstanker, angst]

Familære risikofaktorer [misbrug hos forældre, psykisk syge forældre, usunde søskenderelationer, vold i hjemmet, vanrøgt, tidligt forældreskab, kriminelle/fængslede forældre, fattige forældre]

Risikofaktorer i omgivelserne [anbringelse uden for hjemmet, seksuelle overgreb, fysiske overgreb, følelsesmæssige overgreb, mobning, skoleskift, ensomhed, kriminalitet]

Kontekstuelle risikofaktorer

Beskyttelse

Beskyttelsesfaktorer

Personlige beskyttelsesfaktorer [høj kognition, selvværd, robust sind, selvstændighed]

Familære beskyttelsesfaktorer [opvækst i en kernefamilie, gavnlige søskenderelationer, økonomiske, sociale og kulturelle ressourcer]

Beskyttelsesfaktorer i omgivelserne [velfungerende skoleliv, faste fritidsaktiviteter, stærke venskaber, kammerater, almindelig konfliktløsning, voksne tager løbende hånd om barnets faglige og sociale problemer]

Kontekstuelle beskyttelsesfaktorer

Udløsende faktorer

Fastholdelsesfaktorer

OG

SØGELED B – Trivsel, udvikling og læring:

Trivsel

Læring

Udvikling

Uddannelse

Skole

Sociale kompetencer

Faglige kompetencer

Venskaber

Fritid

Fritidsinteresser

Selvstændighed
Alderssvarende kompetencer

OG

SØGELED C – Børn og unge i udsatte familier:

Børn i familier med sociale problemer
Udsatte familier
Udsatte forældre
Psykiske vanskeligheder
Alkohol i familien
Misbrug i familien
Traumatiserede flygtninge
Marginaliserede etniske minoriteter
Fængslede forældre
Kriminelle forældre
Voldsramte
Partnervold i hjemmet
Manglende økonomiske, sociale og kulturelle ressourcer
Selvmordstruede forældre
Ustabile familieforhold
Manglende forældrekompetencer
Omsorgsvigt

Undersøgelsesspørgsmål 2:

Hvilke indsatser med deltagelse af frivillige organisationer og/eller i samarbejde mellem kommunale myndigheder og frivillige organisationer har vist sig virkningsfulde i forhold til at øge trivsel, udvikling og læring blandt børn/unge, som lever i udsatte familier?

SØGELED D - Viden om indsatser:

Tilbud
Indsats
Behandling
Intervention
Familiereftede indsatser
Forebyggende indsatser
Rådgivningsforløb
Samtaleforløb
Netværk
Netværksskabende initiativer

OG

SØGELED E – Frivillige organisationer:

Frivillig forening
Frivillig organisation
Frivilligt arbejde
NGO
Civilsamfund
Offentlig myndighed

OG

SØGELED F – Børn og unge i udsatte familier:

Børn i familier med sociale problemer
Udsatte familier [psykiske vanskeligheder, alkohol i familien, misbrug i familien, traumatiserede flygtninge, marginaliserede etniske minoriteter, fængslede forældre, kriminelle forældre, voldsramte, partnervold i hjemmet, manglende økonomiske, sociale og kulturelle ressourcer, selvmordstruede forældre, ustabile familieforhold, manglende forældrekompetencer, omsorgsvigt]
Udsatte forældre
Udsatte børn og unge

5.2 Screening af litteratur

I søgnings- og screeningsprocessen er hvert enkelt studie blevet udsat for en systematisk kritisk vurdering og således vurderet i forhold til, om de falder inden for både den indholdsmæssige og metodiske afgrænsning, jf. søgestrategi ovenfor.

Antal studier	Internationale	Nordiske
Efter søgning	1512	19
Efter screening	216	19
Efter læsning	106	18
Inkluderede studier	70	15

5.3 Overblik over studier og deres evidensstype³

Af tabellen nedenfor fremgår fordelingen af studietyper og evidensstype inden for hver kerneproblematik og samlet for videnskortlægningen. I kapitel 6 nedenfor fremgår alle de enkelte inkluderede studier, herunder studiets undersøgelsestype, målgruppe og evidensstype.

Kerneproblematik	1 – specialiserede effektstudier (fx metareviews, eksperimenter og statistisk analyse) (A)	2 – procesorienterede effektstudier (fx teoribaseret evaluering, proces tracing, contribution analysis) (B)	3 – før- og eftermåling (ikke eksperimentelle) (fx før- og eftermåling, simpel monitorering) (C)	4 – ekspertvurdering (fx en eller flere eksperter inden for indsatsen vurderer om, indsatsen har effekt) (C)	5 – eftermålinger (kvalitativ eller kvantitativ eftermåling) ©
Misbrug	18				4
Psykiske vanskeligheder	13	1			2
Traumer	7				1
Marginalisering	20	4	1		3
Kriminalitet	9	2			2
Vold	15	2	1	1	1

Note: Under kerneproblematikken "Traumer" er udeladt to inkluderede studier, hvis evidensniveau ikke kan identificeres. Under kerneproblematikken "Marginalisering" er udeladt et studie, hvis evidensniveau ikke kan identificeres.

5.4 Kodning af studier

De inkluderede studier er hver især blevet kodet og vurderet med det formål at få detaljerede beskrivelser af typer af risiko- og beskyttelsesfaktorer samt virksomme mekanismer. For hvert studie er der således blevet udfyldt et kodeskema, hvor oplysninger om stamdata, relevans og indhold fremgår. Kodeskema til kodning af studier ses i tabellen nedenfor.

KODESKEMA
STAMDATA
Titel
Forfatter
Årstal
Undersøgelsesspørgsmål
Studietype og evidensvurdering (review, RCT mv.)
1 – specialiserede effektstudier (fx metareviews, eksperimenter og statistisk analyse)
2 – procesorienterede effektstudier (fx teoribaseret evaluering, proces tracing, contribution analysis)
3 – før- og eftermåling (ikke eksperimentelle) (fx før- og eftermåling, simpel monitorering)
4 – ekspertvurdering (fx en

³ Jf. Socialstyrelsens evidenshierarki i Vidensdeklarationer

<p>eller flere eksperter inden for indsatsen vurderer om, indsatsen har effekt) 5 – eftermålinger (kvalitativ eller kvantitativ eftermåling)</p>	
RELEVANS	
<p>Studiets formål Målgruppe [alder, udsathed, subgruppe] Geografisk afgrænsning</p>	
INDHOLD	
<p>Beskrivelse af studiet Mekanismer i indsatsen</p>	
<p>Type 1 Evidens: Viden om målgrupper Dokumenterede risiko- og beskyttelsesfaktorer</p>	<p><i>Personlige problemstillinger/ressourcer: Familiære problemstillinger/ressourcer: Kontekstuelle problemstillinger/ressourcer: Anden viden:</i></p>
<p>Type 2 Evidens: Viden om indsatsens metode</p>	<p><i>Samtaleforløb: Rådgivningsforløb: Netværksskabende aktiviteter:</i></p>
<p>Type 3b Evidens: Viden om overførbarehed – <u>kontekst</u></p> <p>1 – indsatsen er nem at overføre til dansk kontekst 2 – indsatsen kræver justeringer i systemet, men de vurderes ikke at være vidtgående 3 – indsats kræver vidtrækkende ændringer i det nuværende system (fx gratis tandpleje)</p>	
<p>Type 4 Evidens: Viden om indsatsens effekt (kompetencer, udvikling)</p>	
<p>Anbefalinger</p>	

6. REFERENCELISTE: INKLUDEREDE STUDIER

Titel	Årstal	Forfatter	Type af undersøgelse	Målgruppe i studiet	Kerneproblematik	Geografisk afgrænsning	Evidenstype ⁴
Internationale							
What is the evidence of early intervention, preventative services for black and minority ethnic group children and their family?	2010	Ahmed	Procesorienteret effektstudie	Etniske minoriteter i risiko for social eksklusion. 5-13 årige børn og unge.	Marginalisering	England	B
Cognitive-Behavioral Treatment for Antisocial Behavior in Youth in Residential Treatment	2007	Armeliuss et al.	Review	Unge med antisocial adfærd i boligsociale områder	Kriminalitet	International forskningslitteratur	A
Individual and group based parenting programmes for improving psychosocial outcomes for teenage parents and their children.	2012	Barlow et al.	Review	Børn, der har teenageforældre	Marginalisering	International forskningslitteratur	A
Interventions to prevent or ameliorate child physical abuse and neglect: findings from a systematic review of reviews	2006	Barlow et al.	Metareview	Familier, hvor børn har været udsat eller er i risiko for at blive udsat for og vold	Vold	International forskningslitteratur	A
Evaluation of an anxiety-prevention and positive-coping program (FRIENDS) for children and adolescents of non-English-speaking background.	2001	Barrett et al.	RCT	Børn og unge indvandrere i risiko for at udvikle stress og angst	Marginalisering	Australien	A
An ecological analysis of infant neglect by adolescent mothers.	2014	Bartletta al.	Statistisk analyse	Omsorgssvigtede babyer af teenagemødre	Psykiske vanskeligheder	USA	A
The Pineapple Project	2009	Blackburn et al.	Kvalitativt	Unge kriminelle	Marginalisering	UK	C

⁴ Jf. Socialstyrelsens evidenshierarki i Vidensdeklarationer

				etniske minoritetsdrenge			
Psychological distress in refugee children: a systematic review. Clinical child and family psychology review	2011	Bronstein et al.	Review	Flygtningebørn med psykiske vanskeligheder	Traumer	International forskningslitteratur	A
Targeting children of substance-using parents with the community group intervention TRAMPOLINE: A randomized controlled trial - design, evaluation, recruitment issues	2012a	Bröning et al.	RCT	Børn og unge på 7-13 år, hvor minimum én forælder eller værge har et alkohol og/eller stofmisbrug	Misbrug	International forskningslitteratur	A
Selective prevention programs for children from substance-affected families: a comprehensive systematic review	2012b	Bröning et al.	Review	Børn fra familier med misbrug	Misbrug	International forskningslitteratur	A
Effect of a lifestyle intervention on adiposity and fitness in socially disadvantaged subgroups of preschoolers: a cluster-randomized trial.	2012	Bürgi et al.	RCT	Børnehaveklassebørn i lavindkomst familier og i indvandrerfamilier	Marginalisering	Schweiz	A
In plain sight: effective help for children exposed to domestic abuse: CAADA's 2nd national policy report	2014	CAADA	Før- og eftermåling	Børn og unge der udsættes for vold	Vold	UK	C
Prevention of Child Abuse and Neglect and Improvements in Child Development	2009	Christoffersen et al.	Meta-review	Børn og unge der bliver omsorgssvigtet og/eller udsættes for vold	Vold	International forskningslitteratur	A
Recognition of neglect and early response: overview of a syste-	2010	Daniel et al.	Review	Omsorgssvigtede børn	Psykiske vanskeligheder	International forskningslitteratur	A

matic review of the literature							
Cross-age peer mentoring for at-risk youth: a grant proposal project.	2013	Davenport	N/A	Unge i risiko, unge i risiko for at droppe ud af skolen	Marginalisering	International forskningslitteratur	N/A
Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis of Child and Adolescent Outcomes	2008	Davies et al.	Meta-review	Børn i voldelige hjem; enten selv udsat for vold eller har overværet vold.	Vold	International forskningslitteratur	A
Children of incarcerated parents: Insights to addressing a growing public health concern in Australia	2012	Dawson et al.	Kvalitativt	Børn af forældre i fængsel	Kriminalitet	International forskningslitteratur	C
Feasibility of a randomized controlled trial for evaluating the effectiveness of the Big Brothers Big Sisters community match program at the national level	2007	De Wit	Kvalitativt	Børn fra 6-16 år, med en udsat baggrund i form af lavindkomst familie og/eller enlig forælder.	Misbrug	Canada	C
Potential sources of support for children who have been emotionally abused by parents	2010	Doyle et al.	Eftermåling	Børn og unge fra 7-15 år, der er blevet følelsesmæssigt misbrugt af sine forældre.	Psykiske vanskeligheder	England	C
The prevention of mental disorders in children and adolescents: future research and public policy recommendations	2000	Dulmus	Review	Børn og unge med psykiske lidelser	Psykiske vanskeligheder	International forskningslitteratur	A
Healthy Families New York (HFNY) randomized trial: Effects on early child abuse and neglect	2008	Dumont et al.	RCT	Børn fra 0-2 år i risiko for mishandling af psykisk sårbare forældre (herunder omsorgssvigt og vold)	Psykiske vanskeligheder	USA	A
Mental health of displaced and refugee	2012	Fazel et al.	Review	Flygtningebørn og unge	Traumer	International forskningslitteratur	A

children resettled in high-income countries: risk and protective factors							
Substance use and risk-taking among adolescents	2006	Feldstein et al.	Review	Unge med misbrug og risiko-adfærd	Misbrug	International forskningslitteratur	A
Community violence: A meta-analysis on the effect of exposure and mental health outcomes of children and adolescents.	2009	Fowler et al.	Metaanalyse	Børn og unge bosat i ghettoer og områder præget af vold.	Traumer	International forskningslitteratur	A
Predictive factors for illicit drug use among young people: a literature review	2007	Frisher et al.	Review	Unge med ulovligt forbrug af vold - stofmisbrug.	Misbrug	International forskningslitteratur	A
Children Exposed to Violence: An Often Neglected Social, Mental Health, and Public Health Problem	2008	Geffner et al.	Ekspertvurdering	Børn og unge udsat for vold i eller uden for hjemmet	Vold	International konference i San Diego	C
Proximity and Risk in Children's Witnessing of Intimate Partner Violence Incidents,	2008	Gewitz et al.	Eftermåling	Børn der er vidne til vold i forældres parforhold	Vold	USA	C
Domestic violence and abuse: summary and recommendations	2014	Guy et al.	Meta-review	Børn og unge udsat for vold og misbrug i hjemmet - mellem forældre eller mellem forældre og barn	Vold	International forskningslitteratur	A
Mentoring in schools: an impact study of Big Brothers Big Sisters school-based mentoring.	2011	Herrera et al.	RCT	9-16 årige der mangler voksen rollemodel i hjemmet	Marginalisering	USA	A
The use of family intervention projects to deal with anti-social behavior: a preliminary study of key-worker perceptions	2013	Hodgkinson et al.	Kvalitativt studie	Familier med komplekse problemstillinger: anti-social adfærd, misbrug, fattigdom etc.	Psyriske vanskeligheder Kriminalitet	UK	C

A systematic review of the relationships between family functioning, pubertal timing and adolescent substance use	2013	Hummel et al.	Review	Teenagere med stofmisbrug	Misbrug	International forskningslitteratur	A
Building cultural competence: A systematic evaluation of the effectiveness of culturally sensitive interventions with ethnic minority youth	2009	Jackson	Review	Etniske minoritetsunge	Marginalisering	International forskningslitteratur	A
Family stressors and children's outcomes	2013	Jones et al.	Review	7-årige i udsatte familier	Psykiske vanskeligheder Marginalisering	International forskningslitteratur	A
A Whole Community Approach toward Child and Youth Resilience Promotion: A Review of Resilience Literature,	2014	Khanlou et al.	Review	Børn og unge i socioøkonomisk belastede familier	Psykiske vanskeligheder Marginalisering	International forskningslitteratur	A
Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review	2003	Kitzmann et al.	Meta-analyse	Børn og unge udsat for vold mellem forældre	Vold	International forskningslitteratur	A
How ineffective Family Environment Can Compound Maldevelopment of Critical Thinking Skills in Childhood Abuse Survivors	2014	Kostolitz et al.	Review	Børn udsatte for overgreb	Vold	International forskningslitteratur	A
The Nature and Extent of Childhood Exposure to Violence: What We Know, Why We Don't Know More, and Why It Matters	2008	Kracke et al.	Review	Børn og unge udsatte for eller vidne til vold i familien	Vold	International forskningslitteratur	A
A wakeup call to the prevention field: Are prevention programs for substance use effective for girls?	2002	Kumpfer et al.	Review	Piger med stofmisbrug	Misbrug	International forskningslitteratur	A
The impact of parental suicide on child and	2009	Kuramoto et al.	Review	Børn og unge af forældre der har	Traumer	International forskningslitteratur	A

adolescent offspring. Suicide and life-threatening behavior				begået selvmord				
Social inclusion of youth on the margins of society: more opportunities, better access, and higher solidarity.	2012	Kutsar et al.	Review	Etniske minoritets-unge, hjemløse unge og unge på institutioner	Marginalisering	International forskningslitteratur	A	
Socioeconomic Status and Child Development: A Meta-Analysis	2013	Letourneau et al.	Metaanalyse	Børn og unge fra socioøkonomisk marginaliserede familier	Psykiske vanskeligheder Marginalisering	International forskningslitteratur (primært USA)	A	
The role and impact of social capital on the health and wellbeing of children and young adults: a systematic review.	2014	McPherson et al.	Review	Børne og unge bredt defineret	Psykiske vanskeligheder Marginalisering	International forskningslitteratur	A	
The cost and consequences of child maltreatment: A literature review for the NSPCC	2011	Meadows et al.	Review	Børn og unge udsat for overgreb	Vold	International forskningslitteratur	A	
Perceived threat in childhood: a review of research and implications for children living in violent households	2014	Miller	Meta-review	Børn og unge i alderen 0-19 der oplever vold i hjemmet	Vold	International forskningslitteratur	A	
The Relation Between Child Maltreatment and Adolescent Suicidal Behavior: A Systematic Review and Critical Examination of the Literature.	2013	Miller et al.	Review	Selv mordstruede børn og unge	Psykiske vanskeligheder	International forskningslitteratur	A	
Childhood physical abuse and suicide-related behavior: a systematic review	2011	Mironova et al.	Review	Selv mordstruede unge, der har oplevet overgreb i hjemmet	Vold	International forskningslitteratur	A	
Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review	2009	Murray et al.	Review	Børn med fængslede forældre	Kriminalitet	International forskningslitteratur	A	

Children's Antisocial Behavior, Mental Health, Drug Use, and Educational Performance After Parental Incarceration: A Systematic Review and Meta-Analysis	2012	Murray et al.	Metaanalyse	0-18 årige med forældre i fængsel	Misbrug Marginalisering Kriminalitet	USA, England, Australien, Sverige, Danmark og Holland	A
Greater expectations: raising aspirations for our children	2013	National Children's Bureau.	Statistisk analyse	Børn der vokser op i fattigdom	Marginalisering	UK	A
A systematic review of research on children of alcoholics: their inherent, resilience and vulnerability	2014	Park et al.	Review	Børn til forældre med alkoholproblemer	Misbrug	International forskningslitteratur	A
Preventive interventions among children exposed to trauma of armed conflict: a literature review.	2010	Peltonen et al.	Review	Børn traumatiserede af krig	Traumer	International forskningslitteratur	A
Joint working to meet the needs of young people at risk of exclusion from mainstream education	2008	Pollard et al	Kvalitativt (men viden om risiko- og beskyttelsesfaktorer på baseret på høj evidensstype)	Unge mellem 11-16 med adfærdsproblemer og i risiko for social eksklusion	Marginalisering	N/A	C
Early learning and school readiness: Can early intervention make a difference?	2004	Ramey et al.	Review	Før-skole børn fra socioøkonomiske marginaliserede familier	Marginalisering	USA	A
Socioeconomic inequalities and mental health problems in children and adolescents: A systematic review	2013	Reiss	Review	Børn med psykiske problemer i alderen 4-18 år fra socioøkonomisk marginaliserede familier	Psykiske vanskeligheder	International forskningslitteratur	A
Risky families: Family social environments and the mental and physical health of offspring	2002	Reppeti et al.	Review	Børn og unge der vokser op i familier præget af konflikt	Misbrug Psykiske vanskeligheder Marginalisering Vold	International forskningslitteratur	A
Risk factors for methamphetamine use in youth: a systematic	2008	Russel et al.	Review	Unge der indtager metamfetamin	Misbrug Kriminalitet	International forskningslitteratur	A

review							
Familial Risk Factors for the Development of Somatoform Symptoms and Disorders in Children and Adolescents: A Systematic Review	2011	Schulte et al.	Review	Børn der lider af funktionelle mavesmerter, af forældre der lider af samme.	Marginalisering	International forskningslitteratur	A
Effect of Preventive Interventions in Mentally Ill Parents on the Mental Health of the Offspring: Systematic Review and Meta-Analysis	2012	Siegenthaler et al.	Metareview	Børn der har forældre med psykiske lidelser	Psykiske vanskeligheder	International forskning	A
A systematic literature review of the risk factors associated with children entering public care	2013	Simkiss	Review	Børn, der kommer i offentlig pleje	Misbrug Marginalisering	International forskningslitteratur	A
The learning life course of at 'risk' children aged 3-16: Perceptions of students and parents about succeeding against the odds	2013	Siraj-Blatchford et al.	Eftermåling samt lille litteraturstudie	Børn og unge fra 3-16 år, der kommer fra familier med lav socioøkonomisk status.	Marginalisering	Studiet er lavet i UK, litteraturstudie af international litteratur	B
What works in promoting good outcomes for children in need who experience domestic violence?	2007	Social Services	Review	Voldsramte børn eller børn, der er vidne til vold	Vold	International forskningslitteratur	A
Effective services to support children in special circumstances	2004	Statham	Review	Børn og unge i forskellige former for risiko	Misbrug Vold	UK	A
Harnessing the Power of Sibling Relationships as a Tool for Optimizing Social-Emotional Development.	2009	Stormshak et al.	Review	Børn og unge i søskenderelationer, der har indflydelse på deres social-emotionelle udvikling	Misbrug Psykiske vanskeligheder Marginalisering	International forskningslitteratur	A
The Physiological and Traumatic Effects of Childhood Exposure to	2008	Stride et al.	RCT	Børn, der har været vidne til forældres vold.	Vold	USA	A

Intimate Partner Violence								
Targeted youth support: Rapid evidence assessment of effective early interventions for youth at risk of future poor outcomes.	2008	Thomas et al.	Review	Unge i risiko for fremtidige dårlige omstændigheder. Fx pga. kriminell adfærd, misbrug og/eller manglende tilknytning til uddannelse	Misbrug Kriminalitet Vold	International forskningslitteratur (primært UK)	A	
Mentoring Interventions to Affect Juvenile Delinquency and Associated Problems: A Systematic Review	2013	Tolan et al.	Review	Ungdomskriminelle og unge i risiko for at blive kriminelle	Misbrug Marginalisering Kriminalitet	International forskningslitteratur	A	
A meta-analysis of risk factors for post-traumatic stress disorders in children and adolescents	2012	Trickey et al.	Metaanalyse	Børn fra 6-18 år i risiko for PTSD	Traumer	International forskningslitteratur	A	
School and Community-Based Interventions for Refugee and Asylum Seeking Children: A Systematic Review	2014	Tyrer et al.	Review	Flygtningebørn i risiko for PTSD og stressfaktorer	Traumer	International forskningslitteratur	A	
Adolescent substance use and family based risk and protective factors: A literature review	2001	Vekalahi	Review	Unge stofmisbrugere	Misbrug	International forskningslitteratur	A	
Parents of children at risk – A Multiagency Initiative to Address Substance Misuse amongst Parents whose Children are at Risk of Neglect	2005	Welsh et al.	Eftermåling	Børn og unge fra 7-16 år i risiko for omsorgssvigt og følelsesmæssigt misbrug grundet forældres misbrug.	Misbrug	England	C	
Nordiske								
Asylansøgere i Danmark. En undersøgelse af nyankomne asylansøgere helbredsstand og traumatiseringsgrad	2008	Amnesty International	Eftermålinger	Nyankomne asylansøgere – børn, unge og voksne	Traumer	Danmark	C	

Fattigdom mærker børns fremtid: Fordeling & Levevilkår	2014	Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.	Før- og eftermålinger	Børn og familier ramt af fattigdom.	Marginalisering	Danmark	C
Effekten af Mentor- og fritidsindsatser for unge i risiko. En systematisk kortlægning	2012	Christiansen	Review	Børn og unge fra 11-15 år, der deltager i mentor-og fritidsindsatser	Misbrug Marginalisering Kriminalitet	International forskningslitteratur	A
Tidlig identifikation af kriminalitetstruede børn og unge: risiko- og beskyttelsesfaktorer	2011	Christoffersen et al.	Review	Unge, der har forhøjet risiko for at begå kriminalitet	Kriminalitet	Danske og internationale studier	A
Flygtningebørn - virkningsfulde indsatser	2011	Dansk Flygtningehjælp	Review	Fokus på flygtningebørn og børn i flygtningefamilier, hvor mindst et familiemedlem er traumatiseret.	Traumer	Danmark	N/A
Små børn anbragt uden for hjemmet - En forløbsundersøgelse af anbragte børn født i 1995	2004	Egelund et al.	Forløbsstudie	Børn der er eller har været anbragt uden for hjemmet, alle født i 1995	Psykisk vanskeligheder Marginalisering Kriminalitet Vold	Danmark	B
Anbragte børn og unge: En forskningsoversigt. 2009	2009	Egelund et al.	Forløbsstudie	Børn og unge anbragte uden for hjemmet.	Marginalisering	Danmark	B
Traumeundersøgelser. Undersøgelser af indsatsen for flygtninge med traumer i Danmark.	2013	LG Insight	N/A	Flygtninge med traumer	Traumer	Danmark	N/A
Familieorienteret alkoholbehandling - et litteraturstudium af familiebehandlingens effekter	2006	Lindgaard	Review	Børn i familier med alkoholproblemer	Misbrug	Danmark	A
Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel, SFI	2010	Ottesen et al.	Forløbsstudie	Børn og unge født i 1995, der har været eller er anbragt udenfor hjemmet	Marginalisering	Danmark	B
Omsorg for gravide og småbørnsfamilier med	2010	Sundhedsstyrelsen	Eftermåling	Børn der er født af misbrugende mor	Misbrug	Danmark	C

rusmiddelproblemer: Familieambulatoriets interventionsmodel				eller vokser op i misbrugsfamilier			
Når mor og far drikker	2009	Sundhedsstyrelsen	Kvalitativt	Børn og unge i familier med misbrug	Misbrug	Danmark	C
På vej mod ungdomskriminalitet. Hvilke faktorer i barndommen gør en forskel?	2015	Østergaard et al.	Forløbsstudie	Børn og unge, risikofaktorer ift. bl.a. kriminalitet	Kriminalitet Vold	Danmark	B
Udsatte børns fritid. SFI.	2007	Dahl	Review	Udsatte børn (anbragte, socialt belastede, fattige børn. Og børn med ringe socioøkonomisk baggrund og etniske minoritetsbørn).	Marginalisering	International forskningslitteratur	A
Kriminalpræventive indsatser. Kortlægning af viden og evidens	2013	Rambøll	Review	Børn og unge i alderen 8-25 i risiko for at udvikle kriminel adfærd eller de som allerede er kriminelle.	Kriminalitet	Danmark	A

